

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka

wydanie specjalne

Warszawa

2021

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka

wydanie specjalne

ISSN: 2450-8160

nr.indeksu: 19464

numer: 67 (05/2021)

Redaktor naczelny: Gontarenko N.

KOLEGIUM REDAKCYJNE:

W. Okulicz-Kozaryn, dr. hab, MBA, Institute of Law, Administration and Economics of Pedagogical University of Cracow, Polska;

L. Nechaeva, dr, Instytut PNPu im. K.D. Ushinskogo, Ukraina.

K. Fedorova, PhD in Political Science, International political scientist, Ukraine.

Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour»

Druk i oprawa: Sp. z o.o. »Diamond trading tour»

Adres wydawcy i redakcji: 00-728 Warszawa, ul. S. Kierbedzia, 4 lok.103

info@conferenc.pl

Nakład: 80 egz.

Wszelkie prawa zastrzeżone.

Wszelkie prawa do materiałów prac należą do ich autorów.

Pisownia oryginalna jest zachowana.

Wszelkie prawa do materiałów w formie elektronicznej opublikowanych w zbiorach należą Sp. z o.o. »Diamond trading tour».

Obowiązkowym jest odniesienie do czasopismo.

Opinie wyrażane w artykułach czy reklamach są publikowane na wyłączną odpowiedzialność autorów, sponsorów lub reklamodawcy. W związku z tym ani Redakcja, ani Wydawca nie ponoszą odpowiedzialności za konsekwencje wykorzystania jakichkolwiek nieścisłych informacji.

Warszawa 2021

»Diamond trading tour" ©

ISSN: 2450-8160

Гендерне виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інтернатних установ Султанова Н.В., Рогальська-Яблонська І. П.	5
Значение исторических памятников каракалпакстана в воспитании национальной гордости учащихся Бекниязов Б.С., Айтымбетов М.З.	9
Системний підхід до формування змісту початкової освіти Бабаян Ю.О., Шапошникова Ю.Г.	13
Konstruktivismus in Hochschulen in Europa Byschok A.	17
Integrated education of children with special educational needs in ukraine at the beginning of the xxi century Konoz O. B.	20
Можливості інфографіки для застосування у навчальному процесі Погромська Г. С., Махровська Н. А.	25
Методичні аспекти роботи концертмейстера у класі постановки голосу Павленко М. В.	30
Експериментальне дослідження сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання Кудярьська Т.	34
Rehabilitation centers the experimental work on the implementation of the system social-pedagogical support of co-dependent families Oberemok A.	41

УДК 372:37.035

Гендерне виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інтернатних установ

Султанова Н.В.

доктор педагогічних наук, професор

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Рогальська-Яблонська І. П.

доктор педагогічних наук, професор

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

Gender education of children with special needs in the conditions of residential educational establishments

Sultanova Natalia

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, Mykolaiv, Ukraine

Rohalska-Yablonska Inna

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, Mykolaiv, Ukraine

Анотація. У статті розкрито розуміння сутності гендерного виховання з позиції соціально-педагогічної науки як цілеспрямованого, організованого і керованого процесу засвоєння дітьми гендерних уявлень, морально-етичних норм у взаємовідносинах обох статей та формуванні ролевих позицій і гендерних ролей. Актуалізовано мету гендерного виховання та зосереджено увагу на ключових завданнях, зокрема вихованні особистості, здатної до засвоєння своєї гендерної ролі та егалітарних цінностей сучасного суспільства. У статті представлено результати наукових розвідок авторів щодо підготовки майбутнього соціального педагога до гендерного виховання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інтернатних установ.

Abstract. The article considers the understanding of the essence of gender education from the standpoint of socio-pedagogical science as a purposeful, organized and controlled process of children's assimilation of gender ideas, moral and ethical norms in the relationship of both sexes and formation of role positions and gender roles have been highlighted. The purpose of gender education

has been actualized. It is noted that the focus is on key tasks, in particular on the education of a person who is capable of mastering his/her gender role and egalitarian values of modern society. The results of the author's scientific research on future social pedagogues' training for gender education of children with special needs in the conditions of residential educational establishments have been represented in the article.

Ключові слова: гендерне виховання, діти з особливими освітніми потребами, гендерні ролі, соціальне становлення.

Keywords: gender education, children with special needs, gender roles, social formation.

Постановка проблеми. Інтернатні заклади для дітей з особливими освітніми потребами сьогодні, будучи складовою частиною системи освіти в Україні, відіграють важливу роль у виховному процесі як бази формування у них системи ціннісних ставлень до світу та до самих себе. Проте соціально-економічні та політичні перетворення, що відбуваються в останні роки в Україні, внесли значні зміни у статево-рольові відносини в усіх сферах соціального буття людини, зумовили зміну статусів жінки і чоловіка у суспільстві, трансформації раніше усталених гендерних стереотипів тощо. У змісті інтернатної освіти, враховуючи ті трансформаційні процеси, які відбуваються у змісті навчання та структурі закладів утримання сьогодні, по-новому окреслюються цілі виховання хлопців та дівчат з особливими потребами, їх статево-рольової соціалізації. За таких умов розв'язання означених завдань можливе завдяки спеціально організованого цілеспрямованого гендерного виховання дітей за професійним супроводом фахівця у галузі соціально-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для розв'язання проблем гендерного виховання учнів в інтернатних закладах освіти стали корисними праці та дослідження проблем гендерної психології, гендерної рівності та соціалізації (С. Вихор, Т. Говорун, Н. Камінська, О. Кізь, О. Кікінеджи, І. Ковальчук, В. Кравець, Т. Марценюк, М. Савченко, О. Цокур та ін.), статево-рольової соціалізації (А. Аблітарова, В. Авраменко, В. асютинський, Д. Ісаєв, І. Ковальчук, Д. Колесов, Я. Коломинський, М. Радзівілова, В. Романова, Т. Шклярова та ін.) та її особливостей у вихованців закладів інтернатного типу (Г. Корінна, А. Поляничко).

Проблематику функціонування інтернатних закладів освіти в Україні, висвітлення теоретико-методологічних засад виховання в них дітей ми бачимо у фундаментальних працях А. Бондаря, В. Вугрича, Ю. Грицяя, Б. Кобзаря, А. Макаренка, Б. Мельниченка, Г. Покиданова, Є. Постовойтова, В. Слюсаренка та ін. Окремий науковий інтерес для дослідження становлять актуальні дисертаційні дослідження та монографії стосовно функціонування та виховної діяльності інтернатних установ, зокрема В. Покася, А. Наточого, Л. Канишевської, Ж. Петрочко, О. Кузьміної та В. Слюсаренко, у якому розкрито соціально-педагогічні функції установ інтернатного і напівінтернатного типу й умови їх реалізації в Україні. Проте, сучасна доба реформування системи середньої освіти, необхідність оптимізації діяльності закладів освіти інтернатного типу з причин збільшення та загострення проблем гендерної дисфорії їх вихованців та соціальної дезадаптації учнів з особливими потребами не викликає сумніву в актуальності проблеми організації й здійснення їх цілеспрямованого гендерного виховання.

Мета статті: розкрити теоретико-методичні аспекти гендерного виховання учнів з особливими освітніми потребами в умовах інтернатних установ.

Виклад осинового матеріалу дослідження. Упровадження системи гендерного виховання дітей з інвалідністю з причин обмеження життєдіяльності та наявності особливих потреб є актуальною проблемою сьогодення. Соціально-педагогічний вплив, що базується на врахуванні гендерного підходу, сприятиме реалізації принципу рівних прав і можливостей, правильно-му розумінню соціальних ролей та відпо-

відних обов'язків; вона спрямована на особистісне становлення особи, засвоєння нею знань, умінь і навичок успішної адаптації в соціумі, професійне самовизначення та нормалізацію майбутніх сімейних стосунків тощо [4, с. 3]. Слід зауважити на тому, що виховання і навчання дитини відповідно до її статевої приналежності практикується людством уже досить тривалий час. Один з вирішальних впливів на виховання підростаючого покоління представників чоловічої і жіночої статі в усі історичні періоди справляла панівна в суспільстві статеві мораль, зміни якої зумовлювали й зміни в характері виховання хлопчиків і дівчаток [2, с. 9-10].

Трактування поняття «гендер» (gender) включає соціально-біологічну характеристику, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», розкриваються соціальні стосунки між людьми різних статей або соціально закріплені ролі та відповідна до них поведінка, діяльність й характерні для обох статей ознаки. Це поняття є характерним для різних галузей знань (культурології, соціології, психології, історії та ін.), проте саме соціально-педагогічний вплив дозволяє сформувати у молодого покоління стійке соціальне сприйняття статі, розуміння і подолання стереотипних поглядів попереднього покоління. Саме це завдання є ключовим під час гендерного виховання дітей.

Мета гендерного виховання учнів з особливими освітніми потребами полягає в індивідуально-диференційному підході до них з урахуванням ступеню обмеження, виду дизонтогенезу, а також позицій статевої відмінностей, у конструюванні моделі морально-етичних норм у взаємовідносинах обох статей, у формуванні ролевих позицій обох статей.

Іншими словами, основна мета цього багатогранного процесу полягає в навчанні хлопців і дівчат гендерним ролям – моделям чоловічої та жіночої поведінки, звільненні від гендерних стереотипів і відповідальності за свої міжособистісні та статево-рольові взаємини в суспільстві.

Ключовим для закладів інтернатної освіти у процесі гендерного виховання їх учнів з урахуванням особливостей їх пси-

хічного розвитку, складнощів статево-рольової соціалізації та комунікативних бар'єрів вважаємо завдання – сприяння формуванню особистості, здатної свідомо підходити до вибору і реалізації притаманних їй соціальних ролей у всіх сферах життєдіяльності з урахуванням власних гендерних особливостей та індивідуальних проблем, зумовлених станом психофізичного розвитку.

Розв'язання означеного завдання в інтернатному закладі освіти забезпечується, насамперед, через організацію позакласної роботи з дітьми та заходів із соціальної реабілітації. Такі заняття відіграють провідну роль в системі чинників, що забезпечують оптимальний характер процесу гендерного виховання та формування гендерної культури учнів. Спеціально організовано для дітей діяльність із метою їх гендерного виховання надає неабиякі можливості для виховного впливу на хлопців і дівчат, для застосування до них індивідуального підходу з урахуванням психофізіологічних статевої відмінностей.

Центром позакласної виховної роботи з гендерного виховання учнів інтернатного закладу освіти має стати дитина з її індивідуальними особливостями, зумовленими інвалідизуючим станом та ступеню обмеженості життєдіяльності, незалежно від статевої приналежності, проте урахуванням її нахилів, інтересів, талантів, призначення у житті – соціальної ролі. Адже розвиток індивідуальності хлопців і дівчат – це динамічне становлення та освоєння цілої системи соціальних гендерних ролей у всіх сферах життєдіяльності суспільства – соціум, праця, родина, друзі, світ «Я-сфера» під впливом соціально керованих зовнішніх і внутрішніх природних факторів.

До організації і проведення позакласної діяльності традиційно долучають працівників інтернатних закладів освіти, зокрема: класних керівників, вихователів, соціальних педагогів та ін. Участь кожного з них в організації і здійсненні позакласної діяльності учнів з особливими потребами усіх вікових груп надзвичайно важлива, проте саме соціальні педагоги відіграють у ній чи не найбільшу роль. На вихователя загальноосвітньої школи-інтернату покладаються

не менш складні завдання: організувати життя, оздоровлення, працю і відпочинок своїх вихованців так, щоб вони добре навчалися і працювали, були здоровими, життєрадісними, охайними і бережливими, дисциплінованими і ввічливими, набували досвіду моральної поведінки. Вихователь, зокрема, загальноосвітньої школи-інтернату для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у своїй групі значною мірою має виконувати ті функції, які мали виконувати дома, в сім'ї, батьки [3]. Отже його професійна роль у гендерному вихованні учнів під час позакласної роботи також надзвичайно важлива.

Такі фактори, як відчуження випускників інтернатних закладів від реальних життєвих проблем, обмеження простору спілкування, регламентація дій призводять до формування специфічних гендерних стереотипів та деформації міжстатевих стосунків.

Для забезпечення цього напрямку гендерного виховання учні з особливими потребами мають опанувати матеріал, що сприятиме їх усвідомленню як особистості, розумінню основних сфер самореалізації, формуванню уявлень щодо суспільно прийнятних проявів особистого та інтимного життя людини.

В інтернатних закладах освіти України має здійснюватись «підготовка вихованців до самостійного життя, до виконання основних соціальних ролей, необхідних для повноцінного і змістовного життя в суспільстві (громадянина, сім'янина, фахівця), що дозволить їм у майбутньому успішно залучатися до соціальних відносин» [1, с. 1].

Гендерне виховання учнів інтернатних установ з особливими освітніми потребами за напрямком родинної ідентифікації та побутової діяльності особистості спрямовується на формування зацікавленості дітей у свідомій підготовці до майбутньої родинно-побутової діяльності.

Отже, гендерне виховання учнів з особливими потребами в умовах перебування в інтернатних закладах освіти передбачає

створення відповідних організаційно-педагогічних умов, які сприятимуть вихованню різнобічно розвиненої особистості, самостійної, рівноправної незалежно від статі. Результатом соціально-педагогічної діяльності інтернатних установ має стати сформованість гендерної вихованості і культури, чуйності і толерантності учнів у міжстатевому спілкуванні, що проявляється у готовності хлопців та дівчат до дорослого життя у суспільстві, шлюбних стосунків та сімейних й професійних ролей, не обтяжених стереотипними поглядами.

Висновки. Таким чином, система цінностей вихованця інтернатної установи має стати підґрунтям для формування соціальної зрілості та готовності до свідомого виконання своїх соціальних функцій та гендерних ролей. Сформованість системи цінностей як ключового результату гендерного виховання є одним із основних критеріїв ефективності виховної роботи в інституційних установах державної опіки, що відображає ступінь зрілості особистості вихованців та рівень їхньої підготовленості до самостійного життя з урахуванням гендерних ролей й позицій.

Список використаних джерел:

- Канішевська Л. В. Реалізація педагогічних функцій загальноосвітніх шкіл-інтернатів у контексті підготовки вихованців до самостійної життєдіяльності. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2012. Вип. 16. С. 84–91.
- Ковальчук І. А. Формування готовності майбутніх педагогів до статорольової соціалізації учнів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Львів, 2004. 28 с.
- Султанова Н. В. Методологічні аспекти виховного процесу в закладах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Педагогічний альманах. 2017. Вип. 34. С. 240–247.
- Шепель О.Г., Султанова Н. В. Програма елективного курсу гендерного виховання дітей-інвалідів старшого підліткового та молодшого юнацького віку в умовах установ соціальної реабілітації. Миколаїв: ДК СРДІ: 2016.

УДК:373.3

Значение исторических памятников каракалпакстана в воспитании национальной гордости учащихся

Б.С. Бекниязов

Территориальный центр переподготовки и повышения квалификации работников народного образования Республики Каракалпакстан, г. Нукус, Узбекистан

М.З. Айтымбетов

Нукусский филиал Узбекского государственного университета физической культуры и спорта, г. Нукус, Узбекистан

Importance history monument karakalpakstana in education of national pride pupil.

B.S. Bekniyazov

Regional Center of retraining and qualification upgrading education of Republic Karakalpakstan, Nukus, Uzbekistan

M.Z. Aytimbetov

Nukus Branch of the Uzbek state university of physical education and sport

АННОТАЦИЯ

Республика Каракалпакстан является одним из древнейших центров человеческой цивилизаций. На территории республики имеются многочисленные объекты древних людей, античные и средневековые города, дворцы и другие исторические сооружения различного назначения, привлекающие особый интерес мирового сообщества. Глубокое исследование этих памятников даёт богатый материал не только по истории нашей страны, но имеет огромное значение в решении многих исторических проблем, связанных с развитием всего человечества на различных его этапах. В статье освещены вопросы воспитательного потенциала археологических памятников Республики Каракалпакстана в учебном процессе. Дана разработка системы занятий приобщения школьников к памятникам археологии.

Ключевые слова: воспитания, культурного наследия, памятники архитектуры, настенные росписи, зодчества, нравственность.

АБСТРАКТ

The Republic of Karakalpakstan is one of the most ancient centers of human civilization. On the territory of the republic there are numerous objects of ancient people, ancient and medieval cities, palaces and other historical buildings for various purposes, attracting special interest of the world community. A deep study of these monuments provides rich material not only on the history of our country and is of great importance in solving many historical problems associated with the development of all mankind at its various stages. Therefore, the article highlights the educational potential of the archaeological monuments of the Republic of Karakalpakstan in the educational process. The system of classes for introducing schoolchildren to archeological monuments is described.

Key words: upbringing, cultural heritage, architectural monuments, wall paintings, Architecture, morality.

Богатство национальной культуры, искусства и зодчества народов Каракалпакстана в своем содержании является хранителем знаний формирования духовно-нравственной личности. Наша страна богата историческими памятниками и является одним из центров мировой цивилизации. На этом акцентирует внимание в своем Послании Олий Мажлиса Президент Республики Узбекистана Ш.М. Мирзиёев, который отмечает, нам необходимо укреплять национальное самосознание, более глубоко изучать древнюю и богатую историю нашей Родины, активизировать научно-исследовательскую работу в этом направлении, всемерно поддерживать деятельность ученых гуманитарной сферы [1:3], при этом фигура учителя становится ключевой, а школа выступает важнейшим социальным институтом, обеспечивающим соответствие высоким требованиям общества.

Как и другие регионы Узбекистана, территория Республики Каракалпакстан является одним из древнейших центров человеческой цивилизаций. На территории Республики имеются многочисленные объекты, стоянки древних людей, античные и средневековые города, дворцы и другие исторические сооружения различного назначения, привлекающие особый интерес мирового сообщества. Глубокое исследование этих памятников даёт богатый материал не только по истории нашей страны, но и имеет огромное значение в решении многих исторических проблем, связанных с развитием всего человечества на различных его этапах.

Одной из главных задач школьного образования является воспитание личности

гуманистической с чувством гражданского долга, духовно-богатой, с любовью к Родине, к национальной и художественной культуре. Огромная роль с становлении такой личности отводится культуре и искусству народа, которая способствует обогащению художественных традиций общенационального культурного наследия. При этом, следует помнить, что зодчество и связанные с ним непосредственно искусства – одна из граней художественной культуры, поэтому оно не только приобретает важнейшее значение в аспекте психолого-педагогической проблемы воспитательного потенциала памятников архитектуры, но и играет колоссальную роль в контексте становления ценности мировоззренческих ориентиров общества и отдельной личности. Не случайно, обращая внимание на эстетическо-художественные свойства памятников зодчества, история мировой культуры свидетельствует о том, что в системе формирования патриотических чувств к национальной культуре личности, архитектуре принадлежит ондо из важных мест.

Наиболее ценные страницы нашей богатейшей истории были изучены в годы независимости, и результаты этих исследований еще более обогатили историю Республики Каракалпакстан новыми данными, ранее неизвестными историческими сведениями.

В частности, усилиями совместной Каракалпакско-Австралийской международной археологической экспедиции с 1995 по 2006 годы в городище Акшаханкала в Берунийском районе были открыты

новые исторические данные, которые вызвали огромный интерес мировых исследователей истории. Учеными было высказано мнение, что это столичный город Хорезма после Ахеменидского периода. Это подтверждается наличием в городе многочисленных признаков, присущих столичным городам. Это, прежде всего, мощные фортификационные сооружения, остатки огромных сооружений, городской храм огня с настенными росписями. Найдены десятки росписей с изображением представителей династий Хорезмшахов и, по мнению ученых, эти росписи относятся к галерее династий Хорезмшахов. Настенные росписи Акшахан калы является самым древним на территории Средней Азии [3;89].

Думается, использование материалов таких исследований могло бы стать важным и эффективным дополнением обычного урока. Материалы учебника истории весьма ограничены, поэтому дополнительные материалы не только расширяют знания учащихся, но и делают их более конкретными. Привлечение материалов археологических исследований делает урок более насыщенным и интересным для учеников. К примеру, на территории Ходжейлийского района Республики Каракалпакстан расположено городище Миздахкан. В результате многолетних археологических раскопок найдены многочисленные орудия труда, жилые и хозяйственные помещения. Найдены монеты Китая и золотоордынских ханов, керамика типа люстр, селадон и раковины каури [4;112].

В процессе эстетического воспитания, учащимся школ необходимо рассматривать памятники архитектуры как часть материальной духовной культуры, извлекая из них соответствующую познавательную ценностно-содержательную эстетико-воспитательную информацию. Говоря о художественных знаниях которые дают памятники архитектуры и зодчества, то их можно смело назвать источником духовно-нравственных исканий. Предметно-архитектурное пространство города в котором живет человек, а также природное окружение во многом не только формируют, но и воспитывают личность. Знакомство с архитекту-

рой и искусством дает наглядные представления о сложении стилей. Памятники архитектуры имеют особое значение воспитательного потенциала в развитии ценностных отношений к художественной культуре, становлению духовно-ценностной основы личности. Поэтому, формируя современную среду обитания, необходимо стремиться к органическому синтезу архитектуры с различными видами изобразительного и декоративно-прикладного искусства, так как зодчество должно создавать эстетически наполненную пространственную организацию и духовно-нравственную основу в формировании личности патриотических чувств к национальной культуре.

Сегодня в условиях современного многоуровневого образования идея воспитания духовно-нравственной личности учащихся рассматривается в качестве важного фактора в контексте традиционной культуры.

Рассматривая процесс реализации воспитательного потенциала памятников архитектуры в учебном процессе, необходимо учитывать возрастные особенности ребенка. В разные возрастные периоды должны быть различные подходы к такому воспитанию. Б.Т. Лихачев пишет о младшем школьном возрасте следующее: «Вместе с тем независимо от уровня самосознания детей период дошкольного и школьного детства является едва ли не самым решающим с точки зрения развития нравственно-эстетического восприятия и формирования эстетического отношения к жизни» [2:253].

Автор подчеркивает, что именно в этом возрасте осуществляется наиболее интенсивное формирование отношения к миру, постепенно трансформирующегося в свойства личности.

В процессе эстетического воспитания-памятники архитектуры необходимо рассматривать как часть материальной духовной культуры, несущей познавательную, ценностно-содержательную эстетико-воспитательную информацию, содержание которой в учебно-образовательном процессе направленно на развитие у школьников ценностного отношения к архитектурному пространству города. Воспитательный по-

тенциал пространственно-предметной окружающей среды обуславливает развитие самостоятельности суждений, обеспечивает самодвижение, самореализацию и саморазвитие личности учащегося.

Взаимодействие педагога и учащегося в пространственно-предметной среде позволяет включиться в диалог прошлого (архитектурные стили прошлого) настоящего (современные стили архитектуры, архитектурные детали, строительные материалы), будущего (архитектура нового тысячелетия). Данный диалог выступает способом духовно-ценностного освоения мира и составляет основу жизнедеятельности ребенка.

Следует отметить, что именно культура и искусство ведут человека к духовным высотам и значение воспитательного потенциала внешнего архитектурного облика своего города очень огромно в процессе эстетического, духовно-нравственного воспитания личности.

Значение воспитательного потенциала памятников архитектурных сооружений здесь огромно, и они могут выступать в качестве важного ориентира в развитие художественной культуры учащихся в современной школе. Эти вопросы сегодня остаются до конца не

изученными и их педагогический потенциал не достаточно использованным в практике школы. Наша концептуальная позиция, прежде всего в решении рассматриваемой проблемы, развития художественно-творческой изобразительной деятельности школьников через активизацию ее содержательности.

Архитектура – явление социальное, которое определяется коллективными общественными потребностями служит обществу в целом, всему народу.

Ознакомление с архитектурой своего города открывает перед учениками огромный мир материальной и духовной культуры человечества.

Список литературы:

- Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. // «Народное слово», 29-декабря 2018 года №270-271, (7198-7199).
- Неменский Б.М. Мудрость красоты: О проблемах эстетического воспитания. М.: Просвещение, 1987.
- Ягодин, В.Н. Ходжаниязов, Г.Х. Статов. В.А. Внешняя стена городища Казахлы-яткан. // История Узбекистана в археологических и письменных источниках. Ташкент, 2005.
- В.Н. Ягодин, Т.Х. Ходжайов, Некрополь древнего Миздахкана. Ташкент. 1970.

УДК 37.01

Системний підхід до формування змісту початкової освіти

Бабаян Ю.О.,

доцент, кандидат психологічних наук

Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського

Шапошникова Ю.Г.,

доцент, кандидат психологічних наук

Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського

A systematic approach to the formation of the content of primary education

Babaian Yuliia,

Associate Professor, PhD

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, Ukraine

Shaposhnikova Yuliia,

Associate Professor, PhD

Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi National University, Ukraine

Анотація. У статті розглядаються теоретичні аспекти системного підходу, аналізуються його основні концептуальні ідеї; простежуються основні уявлення про системи, що мають загальний характер і присутні незалежно від типу або характеристики системи; розкривається дослідницькі можливості системного підходу при формуванні змісту початкової освіти.

Abstract. The article considers the theoretical aspects of the systems approach, analyzes its main conceptual ideas; the basic ideas about the systems having the general character and present irrespective of type or characteristic of system are traced; the research possibilities of the system approach at formation of the maintenance of primary education are opened.

Ключові слова: методологія, система, системний підхід, зміст початкової освіти

Keywords: methodology, system, system approach, content of primary education

Постановка проблеми. Якість дослідження становлення і розвитку змісту початкової освіти залежить від застосованих засобів і методів науково-пізнавальної діяльності, від методологічних засад дослідження. Складність і багатозначність зазначеної проблеми приводять до необхідності її вивчення у площині різних рівнів методології науки, адже будь-яке історико-педагогічне дослідження базується на відповідному методологічному підґрунті: законах, принципах, підходах тощо.

Основа обґрунтування наукових досліджень закладена методологією, яка має ключове значення для фокусування наукових досліджень на виборі методів наукового дослідження. Методологія дослідження показує шлях, через який дослідники формулюють свою проблему та мету та представляють свої результати на основі даних, отриманих протягом досліджуваного періоду.

Питанням методологічних засад досліджень в педагогіці й історії освіти присвячені достатньо чисельні праці вітчизняних учених, якими означено суть і завдання методології, її рівні, теорії, підходи, принципи тощо. Для створення цілісної, об'єктивної наукової картини процесу розвитку змісту початкової освіти методологічним підґрунтям ми обрали різні підходи, зокрема системний.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія системного підходу висвітлена у працях П. Анохіна, В. Афанасьєва, І. Беґа, І. Блауберґа, В. Кушніра, Б. Ломова, П. Щедровицького, Е. Юдіна, В. Якуніна та ін.

Методологія системного підходу розроблена в дослідженнях У педагогічних науках розробкою системного підходу займались А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Беспалько, Б. Гершунський, Т. Ільїна, І. Ільєсов, Н. Кузьміна, В. Садовський та ін. Можливість застосування системного підходу в педагогіці обґрунтовується тим, що педагогічний процес розглядається як цілісна система, що складається з певних підсистем, водночас є підсистемою більш складної системи та має основні ознаки системи: наявність компонентів (підсистем

/ часткових систем); наявність зв'язків між компонентами; наявність ієрархічної структури; наявність інтегративних якостей; можливість управління [583].

Накопичені теоретичні дані важливі для осмислення проблеми та її подальшого вивчення.

Мета статті: розкрити теоретичні аспекти системного підходу, проаналізувати його основні концептуальні ідеї.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Системний підхід заснований на узагальненні того, що все взаємопов'язане та взаємозалежне. Систему можна визначити як сукупність елементів (одиниць), які взаємопов'язані, взаємодіють між собою, утворюючи єдине ціле. Тут у контексті системної концепції одиниця може бути концептуалізована як щось, що має чітке існування. Одиниця може бути просто абстрактною без будь-якого матеріального існування, але вона повинна бути чітко вираженою. Одиниці самі можуть бути системами, в цьому випадку їх називають підсистемами, оскільки вони працюють як компоненти, що складають більшу систему.

Систему можна уявити як «Білу скриньку», де відомо чітке розуміння внутрішньої роботи системи, тобто розуміються взаємозв'язки між її складовими елементами, або як «Чорну скриньку», де немає чіткого розуміння внутрішньої роботи системи.

Межа системи – це уявна лінія, що відокремлює область домену системи від області навколишнього середовища. Це скоріше абстрактне поняття, а не фізичне. Однак у деяких випадках межа системи може бути справді також її фізичною межею. Хорошим способом ідентифікації межі системи є з'ясування, чи відділяє ця межа автономну сутність і чи існує адекватний контроль системи в межах її кордону. Середовище системи – це сукупність змінних, які взаємодіють із системою.

Системи демонструють поведінку, яка допомагає у їх класифікації. Деякі з важливих вимірів, що використовуються для такої класифікації, – це ступінь відкритості системи для обміну навколишнім середо-

вищем, ступінь детермінованості або передбачуваності системи, ступінь динамічності у системі (переважно для адаптації до мінливого середовища) і ступінь саморегуляції або контролю системи. Ці характеристики допомагають у класифікації систем.

Системний підхід – давня концепція. Підхід ґрунтується на припущенні, що розбиття складної концепції на прості легко зрозумілі одиниці допомагає краще зрозуміти складність. Людвіг фон Бергаланфі вперше запропонував системний підхід під назвою «Загальна теорія системи».

Незважаючи на те, що він усно створив поняття загальної теорії систем у 1940-х роках, офіційна публікація припадає на 1968 рік. Автор представив систему як нову наукову філософію і визначив її формально. Він зазначив, що більшість систем (біологічних чи фізичних) будь-якого практичного значення є відкритими, оскільки вони взаємодіють із навколишнім середовищем. Тому, щоб зрозуміти систему, її слід диференціювати від навколишнього середовища, тобто кордон системи повинен бути чітко визначений разом із взаємодією з навколишнім середовищем усередині цієї межі.

Підхід концентрується на цілісній сутності системи з урахуванням усіх її компонентів. Він намагається зрозуміти роль, яку грає кожен компонент у системі, одночасно розуміючи діяльність усієї системи.

Основними концептуальними ідеями системного підходу є:

1. Холізм. Зміна будь-якої частини / компонента системи впливає на всю систему прямо чи опосередковано.

2. Спеціалізація. Цілу систему можна розділити на підсистеми (менші, легкі для розуміння одиниці), щоб оцінити спеціалізовану роль кожного компонента системи.

3. Інтеграція. Кожен компонент (підсистема) є важливим для цілого. Тому важливо зрозуміти дії кожного компонента, щоб отримати цілісне уявлення. Різні підсистеми слід вивчати в їх взаємозв'язках, а не ізольовано один від одной.

4. Групування: Процес спеціалізації може створити свою власну складність шляхом розповсюдження компонентів із

збільшенням спеціалізації. Щоб уникнути цього, стає необхідним групувати пов'язані елементи.

5. Координація: згруповані компоненти потребують координації. Без координації компоненти не зможуть працювати узгоджено і призведуть до хаосу. Координація та контроль є дуже важливою концепцією при вивченні систем, оскільки без цього вона не буде єдиною цілісною концепцією.

6. Похідні властивості: це важлива концепція системного підходу. Це означає, що група взаємопов'язаних одиниць (компонентів) має властивості як група, яка відсутня в жодному окремому компоненті. Це цілісний погляд на систему. Наприклад, багатоклітинні організми мають цілісні характеристики, яких немає в окремих складових частинах, таких як клітини.

Застосування системного підходу до формування змісту початкової освіти дозволило, по-перше, з'ясувати структуру та цілісність системи «зміст початкової освіти», що вміщує такі взаємопов'язані елементи: наукові знання, практичні уміння і навички, досвід творчої діяльності і досвід ставлення до світу; по-друге, дослідити зміни змісту початкової освіти в процесі його становлення, окреслити перспективи його розвитку; по-третє, вивчити характер взаємозв'язків цієї системи, з одного боку, із зовнішнім середовищем, з іншого, із системою більш високого порядку – системою початкової освіти.

Висновки. Отже, системний підхід заснований на узагальненні того, що все взаємопов'язане та взаємозалежне. Однією з найважливіших її характеристик є те, що вона складається з ієрархії підсистем, які, взаємодіючи, утворюють єдине ціле. Застосування у дослідженні системного підходу дозволило з'ясувати структуру та цілісність системи «зміст початкової освіти» та особливості його формування.

Список використаних джерел

Абрамов В.І. Арутюнов В.Х. *Методологія системного підходу та наукових досліджень (дослідницькі та інноваційні процеси в державній службі): навч.метод. посіб. для самост. вивч. дисц. К.: КНЕУ, 2005. 178 с.*

Степанова Т.М. Системний підхід до змісту передшкільної освіти. Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. 2009. Вип. 433: Педагогіка та психологія. С. 147-156.

Шамова Т.И., Шибанова Г.Н., Давыденко Т.М. Управление образовательными системами: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М.: Издат. центр «Академия», 2002. 384 с.

Konstruktivismus in Hochschulen in Europa

Alla Byschok

Westukrainische nationale Universität zu Ternopil Phd. doz.; doz.

Schlüsselwörter: Konstruktivismus, Hochschule, die Forschung, der Lehrplan, die Universität.

In diesem Kapitel berichten wir über Konstruktivismus. Das Ziel des Vortrags ist Konstruktivismus zu beschreiben und zu erlernen. Den stärksten Einfluss auf den Wandel von Lehrplänen hatte der Konstruktivismus, der durch folgende Merkmale charakterisiert ist (Duffy & Jonassen):

(1) Es gibt kein objektives Wissen, das weitergegeben werden kann. Wissen als Produkt und Prozess wird individuell konstruiert (Interaktion zwischen Lerngegenstand und lernender Person). (2) Inhaltlich muss sich der Unterricht an komplexen, lebens- und berufsnahen, ganzheitlich zu betrachtenden Erlebnis- und Problemkreisen (authentische Probleme) orientieren. Einfache reduktionistische Betrachtungsweisen und Regeln wie „vom Einfachen zum Komplexen“ oder „vom Lebensnahen zum Abstrakten“ sind überholt, weil sie nicht geeignet sind, das Verstehen zu fördern. (3) Lernen muss immer in einem aktiven Prozess erfolgen. (4) Am wirksamsten wird das Lernen, wenn in Gruppen gelernt wird (soziales oder kollektives Lernen), denn nur die Diskussion von individuellen Interpretationen und des eigenen Verstehens bringt neue Einsichten. (5) Fehler beim Lernen sind bedeutsam, weil sie Unklarheiten und Missverständnisse sichtbar machen und in Gruppen zur Reflexion und Verbesserung anregen. (6) Die komplexen Lernprobleme sind auf die Interessen der Lernenden auszurichten, um motivierte Lernende zu haben.

(7) Konstruktivismus beschränkt sich nicht nur auf kognitives Lernen. Gefühle (z.B. Umgang mit Freuden und Ängsten) sowie die persönliche Identifikation mit den Lerninhalten sind bedeutsam. Deshalb spielen die affektiven und sozialen Prozesse bei der Bearbeitung authentischer Probleme eine grosse Rolle [3]. (8) Dank der aktiven Wissenskonstruktion und dem positiven Umgang mit Fehlern erübrigen sich Evaluationen, denn die Arbeit in Gruppen an den Problemen und der lernende Umgang mit Fehlern stellen den Lernerfolg sicher.

Im Verlaufe der Zeit haben sich viele Ausprägungen des Konstruktivismus herausgebildet, wobei sich die Ausprägungen in zweierlei Hinsicht unterscheiden (vergleiche dazu auch Gerstenmeier & Mandl): (1) Wie viel Wissen und Können sollen sich die Lernenden selbst beschaffen bzw. erarbeiten, und was soll zur Erleichterung der Eigentätigkeit von der Lehrperson bereitgestellt oder vermittelt werden? (2) Welches Ausmass an Unterstützung sollen die Lehrpersonen ihren Schülerinnen und Schülern bei der Wissenskonstruktion zuteil kommen lassen?

Die radikalen Konstruktivistinnen (z. B. Duffy & Jonassen, Glasersfeld) wollen für die Lernenden nur gute Lernvoraussetzungen schaffen und sie ohne grosse Anleitung und Unterstützung in ihren Gruppen arbeiten lassen [1]. Bei den gemässigten Konstruktivistinnen steht auch die Arbeit an komplexen Problemen im Unterricht im Vordergrund. Die Lehrpersonen

bieten aber mehr Anleitung und Hilfen an und konzentrieren sich dabei auf die Unterstützung von Arbeits- und Denkprozessen.

Heute hat der radikale Konstruktivismus in der Wissenschaft nicht mehr viele Vertreter, weil deutlich belegt ist, dass die Lernenden mit diesem Ansatz über geringere, weniger gut strukturierte und jederzeit verfügbare Wissensbestände verfügen, was weiteres Lernen immer erschwert (schon früh von Bednar, Cunningham et al. erkannt). In der wissenschaftlichen Auseinandersetzung haben sich für den Unterricht im Verlaufe der Jahre zwei Konzepte entwickelt, welche im Schulalltag immer noch kontrovers diskutiert werden: das Konzept der Instruktion (objektivistisches Paradigma) und die Konstruktion (konstruktivistisches oder subjektivistisches Paradigma) (siehe Abbildung 1). Die Instruktion in ihrer extremen Ausprägung mit dem noch stark verbreiteten schwergewichtig darbietenden Unterricht führt häufig zu trägem Wissen (Renkl), fördert das strategierorientierte Denken kaum, verleitet zu einer Überbetonung des disziplinen-(fach-)orientierten Lernens und ist wenig für den Transfer geeignet. Leider wurden aber diese Nachteile in den letzten Jahren übergeneralisiert. Neuere Forschungen zeigen, dass die Instruktion richtig eingesetzt durchaus lernwirksam sein kann (Pauli) [2]. Nicht bewährt hat sich hingegen die Konstruktion im radikalen Verständnis mit ausschliesslich autonomem und selbstgesteuertem Lernen sowie blosser Lernberatung. Sehr aufgekommen ist aber in den letzten Jahren ein gemässigter Konstruktivismus, der aus wissenschaftlich weitgehend übereinstimmender Sicht durch folgende Merkmale gekennzeichnet ist:

Paradigma	Objektivismus	Subjektivismus (Konstruktivismus)
Merkmal	Zu einem bestimmten Zeitpunkt gibt es ein bestimmtes Wissen, das objektiv ist. Deshalb kann es vermittelt werden.	Wissen wird von jedermann unterschiedlich (subjektiv) verstanden und interpretiert. Deshalb konstruiert jedermann sein Wissen selbst, und verstanden ist nur individuell konstruiertes Wissen.
Unterrichtsansatz	Instruktion	Konstruktion
Lehrplan- und Unterrichtsaufbau	Disziplinen-(fächer)orientiert (systematisch)	Interdisziplinär (kasuistisch, problemorientiert)
Lerninhalte	Schwergewichtig vorgegeben (verbindlicher Lehrplan/durch den Lehrer bestimmt)	Lehrplan und Unterricht: Mitwirkung der Schüler bei der Inhaltsauswahl (Autonomie)
Lehrerverhalten	Direktes und indirektes Lehrer verhalten	Lernberatung (Coaching)
Lernverhalten	Fremdgesteuert	Kollektiv und selbstgesteuert

Abb. 1: Instruktion und Konstruktion

- Die Lernenden müssen ihr Wissen und Können in angemessene komplexe Situationen einbetten und in grössere Zusammenhänge einordnen können (komplexe Lehr-Lern-Arrangements, Achtenhagen). Starke Lernumgebungen sollen also das Lernen fördern.

- Deshalb müssen möglichst authentische Lernkontexte geschaffen und problemorientiert bearbeitet werden. Daher dürfen keine künstlich isolierten Problemstellungen vorgelegt werden, sondern das Wissen und Können ist anhand von lebens- und berufsnahen Problemkreisen zu erarbeiten. Prinzipien wie vom Einfachen zum Anspruchsvollen oder vom Linearen zum Vernetzten gelten als überholt.

- Die Lernenden müssen Strategien erarbeiten und in neuen Situationen anwenden können (Arbeitstechniken, Lernstrategien, Denkstrategien, metakognitive Strategien, soziale und kommunikative Strategien) (Mandl & Friedrich, Dubs, Metzger).

- In der Auseinandersetzung mit einem Lerngegenstand müssen Lernende die Möglichkeit haben, verschiedene Betrachtungsweisen und Perspektiven bedenken zu können (mit der Verbreiterung des Fachwissens in den einzelnen Disziplinen zunehmende Interdisziplinarität).

– Lernen ist gegenstandsgebunden. Deshalb müssen die Lernenden über ein genügendes Fachwissen verfügen, das vornehmlich anhand von Problemstellungen zu erarbeiten ist (Steiner). Dieses Wissen muss auf dem Vorwissen und auf Vorerfahrungen aufbauen. Und es muss gut strukturiert sein (Weber).

– Dem Einüben von Grundfähigkeiten und von Grundwissen ist alle Aufmerksamkeit zu schenken (Verfügbarkeit von basalen Kompetenzen, Eberle).

– Die Lernenden müssen zur Selbstevaluation ihres Lernens fähig sein (Metzger).

Folgerungen. Deshalb sollte bei Schulreformen überlegt werden, wie sich die verschiedenen pädagogischen Grundströmungen in wirksamer Weise kombinieren lassen und die Lehrplan-Konzepte darauf ausgerichtet werden können. Daher werden im nächsten Abschnitt gängige Lehrplan-Konzepte besprochen.

Literaturverzeichnis

Duffy, T.M. Jonassen, D.H. Constructivism and the Technology of Instruction. A Conversation. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Euler, D. Sozialkompetenzen bestimmen, fördern und prüfen. St. Gallen. Institut für Wirtschaftspädagogik der Universität St. Gallen.

Reetz, L. Zur Bedeutung der Schlüsselqualifikationen. Schlüsselqualifikationen. Hamburg: Feldhaus, 16-35.

UDK-373-056.2/3(091)

Integrated education of children with special educational needs in ukraine at the beginning of the xxi century

Konoz Oksana Bohdanivna,

postgraduate student of the Preschool Education Department Mykolaiv V.O. Sukhomlynskyi national university

The article deals with the introduction of inclusion in Ukraine at the beginning of the XXI century. The views of national and foreign scientists on the problem of inclusive education have been analyzed. The processes that preceded the introduction of inclusion, namely the integration of children with special educational needs in secondary schools, have been revealed. Models of integrated learning, problems, advantages and disadvantages have been characterized. The concepts of “integration”, and “integrative education” have been considered; the stages of the scientific and pedagogical All-Ukrainian experiment on teaching people with special educational needs in integrated conditions have been briefly described.

Key words: integration, integrated learning, children with special educational needs (SEN), social adaptation, transformations.

Ukraine’s development is determined in the general context of European integration with a focus on the fundamental values of world culture: parliamentarism, human rights, the rights of national minorities, freedom of movement, freedom of education at any level, including people with disabilities, people with special educational needs.

Formulation of the problem. Our present is a change of values, recognition of each child’s personality due to the change of educational paradigm to humanistic “education for all, school for all” and recognition of personality-oriented learning with the principle of “child-centeredness” as leading, building a personal educational trajectory for people with special needs. This task required legislative changes, reforms, programs, resources, desires, faith, which are still happening, and need spiritual and material support.

The purpose of the article is to reveal the peculiarities of the development of integrated education in Ukraine for children with special educational needs at the beginning of the XXI century, which preceded the inclusion processes.

Integration is the process of interaction, unification, mutual influence, interpenetration, convergence, restoration of two or more systems unity, which results in the formation of a new integral system, which acquires new features and relationships between the updated elements of the system. Integration in the system of education is the organization of education of children with psychophysical disorders in comprehensive schools, in separate classes/groups, with psychological and pedagogical support, in accordance with the recommendations of medical-psychological-pedagogical commissions (MPPC), which

since 2018 have been reorganized into inclusive centers.

The preconditions for the introduction of integrated learning in the second millennium are the implementation of learning opportunities approved by the UN General Assembly's "Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities" (1993) and inclusive education, and recognized as a priority in the Salamanca Declaration (1994) all over the world. In Spain, the World Conference brought together 300 countries, 92 governments and 25 NGOs on the goal of "Education for All". The guiding principle on which the Declaration Framework was based is that schools should admit all children, regardless of their physical, intellectual, social, emotional, speech or other peculiarities. These include children with special educational needs (hereinafter referred to as SEN), talented (gifted), homeless and working children, children from remote or nomadic populations, children belonging to linguistic, ethnic or cultural minorities, marginalized groups or areas of the population. This is why the concept of an inclusive school arose. But in Ukraine, people with SEN do not include talented and homeless children; people with SEN are children with mental and physical disabilities. The integration process consists in the introduction of European norms and standards in education, which, in turn, leads to an increase in living standards, protection of civil rights and the expansion of individual freedoms, the opportunity to obtain a profession and realize oneself.

Analysis of recent publications. The following foreign and national scientists have devoted their works to the problem of inclusive education development: T. Booth, D. Deppler, V. Mills, D. Johnson, L. Shypitsyna, M. Malafiev, V. Zasenka, N. Diatlenko, A. Kolupaieva, I. Dychkivska, A. Palyvoda, T. Sak, T. Skrypnyk, N. Sofii, O. Taranchenko and others.

Thus, English scholars T. Booth and D. Deppler emphasize the introduction of inclusive education and its impact on the society because the perception and attitude ("inclusion indicators") to children with SEN contribute to positive changes in all children's development and promote an inclusive envi-

ronment development. Theoretical and practical social concept of inclusion, taking into account the problems of the integrative model, in contrast, becomes fundamental in the development of modern models of education for children with disorders in psychophysical development in different countries, including Ukraine and our inclusive model of education based on their full socialization (it should be noted that each country has its own model of inclusion). And as T. Booth notes: "First of all, we must make the educational system flexible enough to meet people's various demands. However, if we understand inclusion as a transformation, we must radically change our attitude towards the diversity of human material that the education system deals with. This diversity should not be seen as a source of difficulty, but, on the contrary, as an attribute of reality that should be perceived and, moreover, valued. In this approach, we deny the definition of the norm as something homogeneous and stable; we see the norm in diversity. The existence of different categories of students, each of which has its own educational needs, becomes the basis on which all pedagogy is built." [2]

According to L. Shypitsyna and I. Mamai-chuk, integration is an important area of training people with disabilities for independent living, and is divided into social and pedagogical (educational). To L. Shypitsyna's point of view, on the one hand, the problem of integration of children with SEN into society arises because of deviations in their physical and mental development, and on the other hand, is conditioned by the imperfection of the social relations system, which due to certain rigidity of requirements for their potential subjects is inaccessible to children with disabilities. Accordingly, social integration (integration into society) involves the social adaptation of a child with developmental disabilities in the general system of social relations and interaction, primarily within the educational environment in which this child is integrated. Therefore, the first approach involves adaptation to life in society, his adaptation to environmental conditions, and the second one means not only a child's preparation, but also society's preparation to accept him. Important factors of social integration are the formation

of state appropriate legal bases, positive relations between all members of the society and the social environment which influence the child's personality and child's active participation in the process [4].

A. A. Kolupaieva believes integration (unification) is to create corrective, special classes, groups in comprehensive schools, in which they sometimes intersect. According to I. Dychkivska separation of "special" children in forms and groups leads to the exclusion of "special" children from the school and kindergarten social life, creates certain barriers in children's communication and interaction. The legal level of integration is related to the observance of human rights, which are recognized by the international community and contribute to the development of the legal framework for the implementation of integrated learning. According to them, parents choose their child's education form, and educational institutions with the assistance of government organizations must meet all their requests, based on the law [4].

In accordance with M. Malafieiev, integrated learning can be carried out in line with the models of full integration, combined, partial and temporary. *Full* integration is recommended for those children whose level of development corresponds to the age norm and is psychologically ready for joint learning with healthy ones who are of the same age. *Combined* integration is for those whose psychophysical development is close to the age norm, but their training should be accompanied by the help of a special needs teacher. *Partial* integration involves staying in a mainstream school only part of the day (usually the second) and *temporary* integration means that all students of the special class, regardless of their psychophysical development, come together for joint activities several times a month. The last two models correspond to the social aspect, and integrated learning, as a form of providing educational services, can be correlated only with full and partial models of integration.

Thus, the approach to education for all is reflected in the Dakar Framework for Action in Senegal, adopted by the World Forum in 2000. According to this document, all institutions will become "inclusive-oriented", which

create safe, healthy, inclusive conditions in the field of education. UNESCO adds talented and gifted children to children with SEN. In the Law on Education Ukraine defines a person with a disability as any person in need of assistance, but the Law on Higher Education specifies that these are children with disabilities. Note that enrolling a child in a special school or special classes under the Framework should be exceptional when it is clear that learning in regular classes is not able to meet the educational or social needs of any child, or if it is necessary for the well-being of this child or other children [5; 21]. Parents are privileged partners for children with SEN. The successful operation of inclusive schools depends on the earlier detection of SEN and development assessment, the development of young children's programs in order to prepare them for school. At the beginning of the 20th century, it was integrated learning that preceded inclusive processes. Today, inclusive education organization is effective in inclusive schools.

Let's consider the concept of "integrative education". According to dictionary sources, "integrative education" is the first step from the classical system of special education, which provides full integration of "special" children into education, which defines differences between people as a value and accepts each person as a full participant in the educational process [4; 25]. The essence of integration is to create correctional, special classes, groups in educational institutions. Resolution of October 12, 2000 №1545 "On approval of the Concept of early social rehabilitation of children with disabilities" initiated the rehabilitation centers establishment. For the first time, the official documents introduced the terms "integrated education" and "integration into comprehensive schools", declared the preservation of the family as opposed to the presence of children in boarding schools and the advantage of "integration into the student body" over home education.

Besides, the law "On state social support for children with disabilities and children with disabilities" which provided material support and social protection to these categories of the population was adopted on November 16 in 2000.

At the initiative of the Institute of Special Pedagogy of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine and the All-Ukrainian Foundation "Step by Step" on the implementation of innovative educational activities in comprehensive schools aimed at creating conditions for inclusive education of children with psychophysical disorders, development of appropriate software of the educational process, promoting such children's early social integration into society, the Ministry of Education and Science of Ukraine issued a decree to conduct an experiment. Integration of children with special needs into the general educational system of Ukraine, as one of the directions of all education humanization, which corresponded to the priorities of state policy, is defined in the "National Doctrine of Education in Ukraine in the XXI Century" (approved by Leonid Kuchma in 2002) and consist in "personal orientation of education; creating equal opportunities for children and youth in obtaining quality education; ensuring the variability of obtaining basic or completed general secondary education in accordance with the abilities and individual capabilities" [5].

In 2001, the first stage of the scientific and pedagogical experiment "Social adaptation and integration into society of children with peculiar psychophysical development through the organization of their education in secondary schools" was launched for the period 2001 – 2007 Ministry of Education decree №586 of August 10, 2001). Viacheslav Zasenkov, Deputy Director of the Institute of Special Pedagogy, Doctor of Pedagogical Sciences, was appointed the scientific supervisor of the experiment of state importance.

Thus, for the first time in Ukraine, organized training of people with special needs in integrated conditions with the provision of legal framework, the necessary psychological and pedagogical support, correctional and rehabilitation assistance, as well as the creation of appropriate living conditions was launched.

According to the research program, a draft "Regulations on the organization of integrated education of children with special needs in comprehensive (preschool) educational institutions" was developed at the Round Table with the participation of Ministry of Education of Ukraine, Academy of Pedagogical Sci-

ences of Ukraine, Ministry of Social Policy, and others [4]. The results of the experiment included 364 students with psychophysical development disorders socialized through inclusive education, 564 involved parents, 464 teachers who took the course "Involvement of children with special needs"; a 72-hour teacher training program and trainings (18-36 hours) have been created. 7 training centers have been established in the cities-centers, 54 educational and practical trainings have been given at the all-Ukrainian and local levels. Experimental establishments (5) have been architecturally adapted, ramps have been built, toilets have been reconstructed. Problem-thematic courses have been implemented on the basis of 4 institutes of postgraduate pedagogical education in Poltava, Lviv, Ivano-Frankivsk and Bila Tserkva. Criteria and mechanisms for assessing the impact of the experimental program on participants have been developed, as well as a study of the impact of an inclusive model of education on project participants; a draft Regulation "On integrated / inclusive learning" has been developed.

It should be noted that on December 16, 2009, Ukraine ratified the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, which supports and promotes the human rights model of disability. This document defines disability as a legal problem, defines persons with disabilities as right holders and human rights subjects on an equal footing, defines and respects human "disability" as an element of human diversity, imposes responsibility on society and government for political, legal, social and physical support for human rights and the full inclusion and participation of people with disabilities.

Supporting the model of inclusive education, in 2008 the second stage of the All-Ukrainian experiment "Social adaptation and integration into society of children in need of correction of physical (or) mental development by introducing their inclusive education" was launched (2008-2013). The main goal was to develop conceptual, semantic, methodological principles of the model of inclusive education in educational institutions of different types for preschool and school age children in urban and rural areas. The strategic

goal was to form a new philosophy of public policy, public relations for children in need of correction of physical (or) mental development as equal citizens of society. We see that thanks to the support of the state at the legislative level, the inclusive model extends from regional centers to villages, settlements initially within the experiment. However, inclusive education in an inclusive class and inclusive group raises a number of issues related to the full involvement of children and students with SEN in the general educational process: the willingness of the same age children, parents, teachers and educators to accept and treat these children; taking into account the individual educational needs of the child (diagnosis, potential opportunities); defining educational goals by adapting and modifying the standard curriculum; organization of educational environment; involvement of specialists – speech pathologists, speech therapists, rehabilitation specialists, practical psychologists, social pedagogues; the problem of multipurposeness of design; teachers' and assistants' training and qualifications [3].

Thus, learning together with children of the same age and living in a family contributes to the socialization of people with disabilities,

their rehabilitation, and opportunities to participate in all activities and projects, develop creatively, plan their future and need further improvement and research at every stage of development.

References:

- Kolupaieva A. A. *Inclusive education: realities and prospects: a monograph*. Kyiv: Summit-Book, 2009. 272 p.
- Lorman T., Deppeler D., Harvey D. *Inclusive education. Supporting diversity in the classroom: a practical guide*. Kyiv: SPD-FO Parashyn I.S., 2010. 96 p.
- Kolupaieva A. A., Naida Yu. M., Sofiy N. Z. *Inclusive school: features of organization and management: a textbook*. K.: Summit book, 2007. 128p.
- Zasenko V. V. *Equal access to quality education for children with special needs. Steps to democratic education: Journal of the All-Ukrainian Foundation "Step by Step"* – February, 2002.
- National doctrine of education development in Ukraine in the 21st century. Program to support the development of education reform strategy*. Kyiv: International Foundation "Vidrodzhenia", 2001. pp. 2-6.
- Shypitsyna L. M. *Integration of children with disabilities. Education and training of children with developmental disorders*, 2004. № 2. P.7-9

Можливості інфографіки для застосування у навчальному процесі

Погромська Ганна Сергіївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Махровська Наталя Анатоліївна

кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри теорії й методики природничо-математичної освіти та інформаційних технологій, Миколаївський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Possibilities of infographics for application in the educational process

Hanna Pohromska

PhD, Docent, Associate Professor

Department of theory and methods for teaching the natural sciences, mathematics and information technologies

Mykolaiv Regional In-Service Teacher Training Institute

Natalya Makhrovska

PhD, Associate Professor

Department of theory and methods for teaching the natural sciences, mathematics and information technologies

У статті розглянуто поняття інфографіки як форми візуального та комунікаційного дизайну та окреслено основні типи інфографіки. Надана класифікація інфографіки: за способом подання інформації та за типом вихідної інформації. Запропоновано способи використання інфографіки в дистанційному або змішаному навчанні (демонстрація алгоритму дій; етапів розробки проєкту; співвідношення предметів чи фактів за певними

критеріями; взаємозв'язку між деталями, предметами; встановлення ієрархії підпорядкувань). Особливу увагу приділено такому типу інфографіки – інтерактивна інфографіка, при якій користувачеві пропонується управляти відображенням даних та активно взаємодіяти з окремими елементами. Виділено переваги для вчителів і учнів, зокрема для учнів це нова форма представлення навчального матеріалу або контенту у наочному вигляді, чітко структурованого, з можливістю активного залучення до навчального процесу та для творчої роботи учнів на уроці. Запропоновано онлайн-сервіси для створення дидактичних матеріалів із застосуванням інфографіки і окреслено їх базові можливості. Надано практичні поради з етапів створення інфографіки.

Ключові слова: візуалізація, інфографіка, онлайн-сервіс

The article discusses the concept of infographics as a form of visual and communication design and outlines the main types of infographics. Provided infographic classification: by the way information is presented and by the type of source information. Ways of using infographics in distance learning or blended learning are proposed (demonstration of an algorithm of actions; stages of development for a project, the ratio of objects or facts according to certain criteria; relationships between details, objects, the establishment of a hierarchy of subordination). Particular attention is paid to this type of infographics – interactive infographics, in which the user is invited to control the display of data and actively interact with individual elements. The advantages for teachers and students are highlighted, in particular for students this is a new form of presenting educational material or content in a visual form, clearly structured, with the possibility of active involvement in the educational process and for the creative work of students in the classroom. Online services for creating didactic materials using infographics are proposed and outlines their basic capabilities. Practical advice is given from the stages of creating an infographic.

Keywords: visualization, infographics, online service

Постановка проблеми у загальному вигляді. Візуалізація складної навчальної інформації, здатність подавати інформацію чітко, інформативно, естетично і привабливо стає вимогою сучасного освітнього процесу. Візуалізація інформації для здобувачів освіти є однією з важливіших складових сучасної освіти. Як відомо, люди візуально сприймають близько 90% усієї інформації [1].

Величезний потік інформації, який потрапляє до учнів, іноді призводить до проблем її якісного сприйняття. Останнє спонукає педагогів до необхідності створення умов для більш повного та комфортного сприйняття нових знань. Одним із рішень може стати застосування та розробка дидактичних навчальних матеріалів із застосування інфографіки.

Аналіз наукових досліджень. Поняття «інфографіки» не є новим. У книзі [12] Е. Тафті на практичних прикладах навчає, як

доступно представити складну інформацію з використанням графіки, графіків, карт і таблиць. У роботі [15] автором розглянуто різні методи візуалізації на конкретних прикладах, наведено алгоритми дій, описано процес роботи над візуалізацією з самого початку: аналізу даних і розуміння цілей самої візуалізації. У роботах [13, 14] автор надає основні принципи візуалізації для підвищення розуміння і переконливості. У [9] описується широкий спектр діаграм, графіків, карт, таблиць, які використовуються для аналізу і передачі інформації. Робота [4] надає відомості про послідовність проєктування інфографіки, особливості онлайн-маркетингу та створення бізнес-планів, звітів, презентацій, інфографічних резюме та ін.

Вітчизняні науковці Л. Панченко, А.О. Юрченко, І.Б. Луцик та ін. [7] зазначають про важливість використання інфографіки в освіті. У статті [6] авторами під-

креслена актуальність викривання інтерактивних навчальних матеріалів у освітньому процесі, зокрема розглянуті можливості інтерактивних плакатів, які тісно пов'язані з інтерактивною інфографікою.

Аналіз праць [2, 3, 5, 10, 16.] показує, що в Україні комп'ютерна інфографіка ще не набула достатнього поширення серед освітан та управлінців. Це демонструє актуальність підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників у розрізі візуального представлення навчальної інформації.

Мета статті – надати класифікацію типів інфографіки та розглянути можливі варіанти її застосування у навчальному процесі з наданням практичних порад щодо візуалізації навчального матеріалу.

Виклад основного матеріалу. Інфографіка є формою візуального та комунікаційного дизайну. Інфографіка – це графічний спосіб подання інформації, даних та знань. Створені способом інфографіки інформаційні продукти дозволяють не тільки впорядковувати великі обсяги інформації, а й показувати взаємозв'язки між об'єктами та фактами у часі та просторі, а також демонструвати певні тенденції. Діаграми та графіки, візуалізація даних, ілюстративні приклади – це все пов'язано з інфографікою.

Звернемо увагу, що інфографіка – це синтетична форма організації даних, яка містить візуальні елементи та текст. Різниця між інфографікою та іншими типами візуалізації інформації полягає в її метафорі. Інфографіка – це зображення (діаграми, графік, графічна послідовність тощо), в яке вставляється візуальна інформація, пов'язана з конкретними життєвими прикладами. Процес візуалізації – це перетворення психічного змісту у візуальний образ.

Інфографіка дуже різноманітна. Існує кілька типів інфографіки, кожна з яких має свої характеристики та використання. Незважаючи на те, що інфографіку можна застосовувати практично в будь-якій дисципліні, можна виділити такі типи інфографіки:

- цифри на зображеннях (найпоширеніша категорія, яка дозволяє зробити числові

дані більш зрозумілими);

- розширений перелік (статистика, хронологія, сукупність фактів);
- процес і прогнозування (для візуалізації складного процесу або надання певного прогнозу. Він може не містити жодних числових даних).

За способом подання інфографіку можна поділити на такі типи:

- статична інфографіка (просто зображення без анімованих елементів);
- динамічна інфографіка (інфографіка з анімованими елементами). Основними підтипами динамічної інфографіки є відеоінфографіка, анімовані зображення та презентації.

Відповідно до типу вихідної інформації виділимо три основних типи інфографіки:

- аналітична інфографіка (графіка, яка створена на основі аналітичних матеріалів. Найчастіше використовується економічна інфографіка: аналітика проводиться відповідно до економічних показників та досліджень);

- інфографіка новин («швидка» інфографіка, швидко створена для ілюстрації та передачі конкретних новин);

- хронологічна інфографіка (інфографіка, при створенні якої використовуються дані про подію, що відтворює динаміку в хронологічному порядку).

Звернемо увагу ще на один тип інфографіки – інтерактивна інфографіка. Інтерактивна інфографіка – тип інфографіки, у якій користувачеві пропонується управляти відображенням даних та активно взаємодіяти з окремими елементами. Саме цей тип інфографіки став популярним під час дистанційного / змішаного навчання.

Основними форматами «інфографічно» спілкування є:

- статичні зображення (фіксована інформація, призначена для читання та перегляду);

- переміщення зображень (інформація, яку користувач переглядає, читає, слухає. Зображення анімоване або рухається, існує можливість використовувати відео для цього формату).

- інтерактивні інтерфейси (зовнішня інформація. На відміну від двох попередніх форматів, користувач може шукати та кон-

вертувати відображений вміст, вибираючи, що слід візуалізувати. Допускається сюжетна і дослідницька логіка подання інформації).

Для дистанційних курсів, як засіб створення дидактичних матеріалів для змішаного навчання, використання інфографіки, особливо інтерактивної, підвищує мотивацію здобувачів до опанування нового матеріалу. Адже людям цікавіше отримувати нові знання за допомогою малюнків, графіків та діаграм.

Інфографіку в дистанційному / змішаному навчанні можна використовувати для:

- моделювання структури або алгоритму роботи складного механізму;
- демонстрації етапів реалізації проекту;
- відображення співвідношення предметів чи фактів у часі та просторі;
- демонстрації тенденцій розвитку;
- проектування взаємозв'язку між деталями та різними предметами;
- встановлення ієрархії підпорядкувань;
- зосередження уваги та мотивації людей до вивчення певної теми.

Інфографіка в навчальному процесі ідеально підходить для полегшення сприйняття та доступності інформації. Крім того, здобувачі зможуть краще запам'ятати дати, події, взаємозв'язки та факти.

Створити сучасну інфографіку будь-якого типу можна за допомогою програмного забезпечення або онлайн-платформ, які прискорюють та спрощують процес створення інтерактивного контенту.

Створення простої інфографіки або додавання інформації поверх існуючих ілюстрацій можна реалізувати за допомогою Microsoft PowerPoint. Для того, щоб використовувати весь потенціал інфографіки в PowerPoint, потрібно вміти комбінувати три ключові елементи: текст, зображення та фігура. Microsoft PowerPoint надає малюнки, фігури та об'єкти SmartArt, крім того ефективним є завантаження та використання власних зображень.

Для створення базового зображення можна скористатися інструментом Canva [8]. Сервіс надає безліч безкоштовних інструментів та шаблонів для створення базового зображення створеної інфографіки. Під час перетворення інфографіки в

інтерактивний плакат доречним буде використання онлайн-сервісу ThingLink [11]. Він дозволить створювати інтерактивні відео та зображення 360°. Існує можливість додавати теги в редаговані зображення. Теги, в свою чергу, можуть містити текст, відео (наприклад, з YouTube), зображення та покликання на інші інтернет-ресурси, а також різні вставки з інших служб.

Завдання вчителя – допомогти учню краще зрозуміти тему, зміст, текст. Пропонуємо наступні рекомендації для створення якісної інфографіки:

1. Визначитися з головною ідеєю та типом інфографіки.

2. Виділити основні блоки, структури, залежності і декілька раз повернутися та максимально її спростити для найбільш ефективного сприйняття. Інформація має використовуватися лише найважливіша, текст має бути максимально спрощений та компактний.

3. Застосувати онлайн-інструменти або програмні засоби (це є зручно і дієво). Наприклад, Canva або PowerPoint можна використовувати для створення базового зображення, а ThingLink дозволить зробити вашу інфографіку інтерактивною.

4. Готувати інфографіку краще заздалегідь, щоб мати можливість переглянути її декілька разів, повернутися до певних блоків, переробити за потреби та максимально удосконалити для якнайкращого сприйняття та засвоєння.

На наш погляд, інфографіка є інструментом спілкування. Отже, її використання повинно підпорядковуватися цілям спілкування: чіткості, зрозумілості та швидкості сприйняття. Наприклад, якщо слід обговорити взаємозв'язок між часом та температурою повітря, то можна відобразити дані у вигляді таблиці, але в графічному вигляді ці ж самі дані будуть сприйматися наглядніше та зрозуміліше.

Висновки. Отже, головною метою інфографіки є модернізація процесу сприйняття інформації, зокрема навчальної, допомога в поясненні складної інформації на простих образах, передача даних у стислому та зрозумілому вигляді. Створення інфографіки полягає не тільки в роботі з текстом, але і в підборі шрифтів, кольорів

та форм представлення. Це не простий набір даних, а їх аналіз та обробка, і, головне, це робота з їх графічним представленням.

Впровадження інфографіки в навчальний процес надає можливості:

- для вчителя – викладати матеріал в новій, цікавій, стислій і при цьому інформативній формі;
- для учнів – мотивація і зацікавлення новою формою представлення навчального матеріалу / контенту у найбільш зрозумілому вигляді, залучення до навчального процесу творчої складової.

Таким чином, інфографіка під час навчання сприяє підвищенню ефективності сприйняття інформації. Інфографіка в навчальному процесі дає змогу організувати цікаву та творчу роботу в класі, а також підвищити рівень підготовки здобувачів освіти.

В якості подальших досліджень, вважаємо за необхідне розглянути можливості застосування методів інфографіки під час курсів підвищення кваліфікації педагогів різних категорій.

Література

- Види інформації способу її сприйняття. Способи сприйняття інформації людиною [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bolcheknig.ru/uk/enciklopediya/vidy-informacii-sposobu-ee-vospriyatiya-sposoby-vospriyatiya-informacii/>
- Жуковский В.И. Визуальное мышление в структуре научного познания / Жуковский В.И., Пивоваров Д.В., Рахматуллин Р.Ю. // Монография – Красноярск: Изд. Крас. гос. ун-та, 1988. – 184 с. 3
- Кондратенко О. А. Инфографика в школе и вузе: на пути к развитию визуального мышления / О. А. Кондратенко // Научный диалог. – 2013. – № 9 (21): Психология. Педагогика. – С. 92–99.
- Крам Р. Инфографика. Визуальное представление данных. – СПб: Питер, 2015. – 384 с.

Макарова Е.А. Визуализация как способ структурирования знаний и формирования ментального пространства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: 45 http://sosh3.oprb.ru/data/partner/6/message/RR9f14_3049.pdf

Погромська Г.С., Махровська Н.А. Інтерактивні навчальні матеріали до сучасного уроку інформатики як форма реалізації ідей повернутого навчання // Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2020. – № 55. Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour». – 52 с. – С. 48–50.

Юрченко А.О. Про впровадження інфографіки в навчальний процес як необхідність для сучасного вчителя / А.О. Юрченко // Пріоритети сучасної науки (частина II): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 27–28 жовтня 2017 року. – Київ.: МЦНД, 2017. – С. 43–45.

Canva / Офіційний ресурс. URL: https://www.canva.com/uk_ua/

Harris R. Information Graphics: A Comprehensive Illustrated Reference. –Oxford University Press, 2000. – 448 с.

Khvorostina Y. The Use of Information and Communication Technologies and Visualization of Learning Material for the Interest of Future Teachers in Problems of Mathematical Statistics / Y. Khvorostina, A. Yurchenko, D. Bezuhlyi. // East European Scientific Journal. – 2017. – V.(2), №9(25). – С. 42–47.

ThingLink / Офіційний ресурс. URL: <https://www.thinglink.com/>

Tufte E. The Visual Display of Quantitative Information. – Graphics Press. – 1983, 197 с.

Ware C. Information Visualization: Perception for Design. – Morgan Kaufmann, 2004. – 486 с.

Ware C. Visual Thinking: for Design. – Morgan Kaufmann, 2008. – 256 с.

Yau N. Visualize This: The FlowingData Guide to Design, Visualization, and Statistics. – John Wiley & Sons, 2011. – 384 с.

Yurchenko A.A. The Ability To Visualize The Teaching Material As The Ic-Competence Of Future Teachers Of Physics / Scientific world SWorld Journal, 2017. – Issue №12. – Pp. 152–159.

Методичні аспекти роботи концертмейстера у класі постановки голосу

Павленко М. В.

Комунальний заклад вищої освіти
«Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж»

Methodical aspects of the concert master's work in the voice stage class

Pavlenko M. V.

Communal Higher Education Institution
"Vinnytsia Humanities Pedagogical College"

Анотація. У статті розглянуто методичні аспекти роботи концертмейстера в класі постановки голосу. Теоретично обґрунтовано актуальність означеної проблеми. Проаналізовано сучасну наукову й методичну літературу, яка свідчить про значний інтерес дослідників, педагогів-музикантів до виконавської майстерності. Здійснено аналіз ключових понять «концертмейстер», «акомпаніатор». Представлено основні етапи роботи концертмейстера в класі постановки голосу. Визначено роль, мету і завдання партії акомпаніатора у процесі виконання вокальних творів. З'ясовано особливості й методичні принципи концертмейстерського класу. Узагальнено досвід роботи концертмейстера у класі постановки голосу, що передбачає формування спеціальних якостей, а також безперервний розвиток й удосконалення музично-виконавської майстерності.

Ключевые слова: концертмейстер, акомпанемент, постановка голосу, вокаліст, виконавська майстерність.

Abstract. The article considers methodological aspects of the work of the accompanist in the class of voice production. The relevance of this problem is theoretically substantiated. The modern scientific and methodical literature which testifies to considerable interest of researchers, teachers-musicians to performing skill is analyzed. The analysis of key concepts "accompanist", "accompaniment" is carried out. The main stages of the accompanist's work in the voice class are presented. The role, purpose and tasks of the accompanist's part in the process of performing vocal works are determined. The peculiarities and methodical principles of the concertmaster class are clarified. The experience of the accompanist in the class of voice staging is generalized, which provides the formation of special qualities, as well as the continuous development and improvement of musical and performing skills.

Keywords: accompanist, accompaniment, voice staging, vocalist, performing skills.

Постановка проблеми. Модернізація сучасної вищої освіти вимагає компетентних фахівців галузі музичного мистецтва, здатних на високому професійному рівні здійснювати навчально-виховний процес у педагогічних закладах. Особливої компетентності та майстерності потребує робота концертмейстера, яка охоплює низку спеціальних музичних дисциплін. Адже, діяльність концертмейстера дуже складна й відповідальна, оскільки передбачає не тільки високий рівень володіння прийомами та навичками гри на фортепіано, а й виконавську майстерність, від якої залежить справжнє професійне виконання музичних творів вокалістів, їх творчий стан.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить про те, що проблема концертмейстерської роботи присвячено чимало праць, зокрема М. Крючкова “Мистецтво акомпанементу як предмет навчання”, А. Люблінського “Теорія і практика акомпанементу”, Дж. Мура “Співак і акомпаніатор”, Е. Шендеровича “В концертмейстерському класі” та ін..

Музично-педагогічні аспекти професійної підготовки концертмейстерів розглядали у своїх роботах видатні піаністи-виконавці (В. Гольденвейзер, О. Гінзбург, С. Ігумнов, Г. Нейгауз, С. Ріхтер, Г. Ципін та ін.), які наголошували про складність і специфічність концертмейстерської роботи, що вимагає високої виконавської майстерності, педагогічних здібностей, багатства внутрішнього світу та особливого поклонання.

Вагомим внеском у теорію й практику концертмейстерства вважають праці видатного педагога-музиканта Б. Яворського. Його художні настанови щодо підготовки вокалістів до спільного виступу з концертмейстером стали для багатьох виконавців взірцем високого професіоналізму, творчого підходу до професії концертмейстера.

Сучасні науковці (І. Добровольська, А. Карягін, А. Кульбака, В. Мельниченко та ін.) також досліджували особливості використання технічних засобів у процесі підготовки співака до публічного виступу.

Мета статті полягає у висвітленні важливих методичних аспектів роботи концертмейстера у класі постановки голосу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, з’ясуємо значення слова “концертмейстер” (від. нім. – *konzertmeister*), яке в словнику музичних термінів Ю. Юцевича визначено як професія музиканта, що вживається у трьох значеннях:

- перший скрипаль – соліст симфонічного або оперного оркестру, який в разі потреби може виконати функції диригента;
- музикант, який очолює одну з груп симфонічного або оперного оркестру;
- піаніст, який співпрацює з індивідуальними або ансамблевими виконавцями (співаками, інструменталістами, артистами балету) та ін. [6].

У великому тлумачному словнику сучасної української мови слово “концертмейстер” трактують як піаніст, який допомагає виконавцям вивчати партії та акомпанує їм під час концертів [2].

Слід зауважити, що в музикознавчій літературі та на практиці часто застосовується поняття “акомпаніатор”. Утім, діяльність акомпаніатора передбачає лише концертну роботу, тоді як поняття “концертмейстер” включає в себе щось більше: розучування зі співаком його вокальної партії, знання вокальних труднощів та причин їх виникнення, вміння не тільки контролювати співака, але й спрямувати на правильний шлях та подолання тих чи інших недоліків тощо. Таким чином, робота концертмейстера об’єднує в собі дві складові: робочий процес і концертне виконання.

Аналіз наукової методичної літератури дозволяє виокремити у робочому процесі концертмейстера 4 етапи:

1) Робота над твором в цілому (створення цілісного музичного образу як уявний ескіз того, що належить виконати). Завданням цього етапу є створення музично-слухових уявлень при візуальному прочитанні нотного тексту твору.

2) Індивідуальна робота над партією акомпанементу (розбір фортепіанної партії, відпрацювання труднощів, правильне виконання мелізмів, виразність динаміки, застосування різних піаністичних прийомів).

3) Робота з солістом, що вимагає бездоганного володіння фортепіанною партією

(поєднання музично-виконавських дій, знання партії соліста та ін.).

4) Репетиційне виконання твору в цілому (неодноразове повторення окремих частин музичного твору, зупинки в найбільш складних епізодах, випробовування різних темпів, аналіз характеру твору, координація динаміки, створення музичного виконавського образу) [1; 5].

Слід зауважити, що зазначені етапи взаємопов'язані між собою, оскільки порушення їх послідовності або недостатня робота над тим чи іншим етапом може стати причиною невдалого виконання. Досягнення виконавського ансамблю є яскравим свідченням концертмейстерської майстерності.

Проте, часто партію супроводу розглядають як виконання другого плану, як підпорядковану соло інструменту. Така думка не завжди обґрунтована, тому що від якості звучання партії супроводу в будь-якому випадку залежить загальний успіх виконання [5].

Особливо важлива підтримка концертмейстера у процесі роботи із студентами у класі постановки голосу. Адже, зазначені заняття передбачають розв'язання наступних завдань:

- опанування вокальними знаннями;
- оволодіння професійно-виконавськими вокальними навичками й специфічними прийомами;
- набуття досвіду концертних виступів,
- розвиток вокальних професійних здібностей та вмінь,
- опанування вокально-звуковою культурою тощо.

У роботі з вокалістом завданням концертмейстера є не лише встановлення ансамблю, але й допомога у вивченні вокальної партії, досягненні точної інтонації, в правильному формуванні фрази, у найбільш виразній передачі слів тексту через інтонації композитора.

Оволодіння мистецтвом академічного співу передбачає ретельну та творчу роботу викладача, студента й концертмейстера. Концертмейстер не тільки готує співака до майбутнього виступу, але і сам ретельно працює над своєю партією, бо в момент виступу на концерті (або іспиті) він є

творчим партнером соліста. Адже, концертний виступ базується на величезній концентрації творчих зусиль для втілення художнього образу. Так, видатний педагог-музикант Б. Яворський у своїх працях зазначав, що концертне виконання – це підсумок і кульмінаційний момент усієї виконаної роботи піаніста й вокаліста над музичним твором [3].

Цікавими є думки вченого щодо сутності взаємовідносин між вокальною та фортепіанною партіями (між солістом та концертмейстером). За твердженням Б. Яворського, партія соло і супровід мають утворювати такий ансамбль, у якому акомпанемент перетворюється на художній твір. Тому велику увагу музикант приділяв саме технічній роботі зі співаком (високої позиції звука, чистоти інтонування, дикції тощо), умінню правильно володіти диханням (дихання вокаліста має відповідати фразуванню) тощо [2].

Слід зауважити, що основною метою концертмейстера є досягнення загальному ансамблю, що обумовлюється єдністю художнього задуму обох партнерів (соліста та піаніста) і одночасно розумінням кожним з них своїх функцій у втіленні змісту твору. Під час концертних виступів концертмейстеру слід налаштовуватись на роль ведучого, який допомагає партнеру, надихає, надає впевненості, намагаючись зберегти його індивідуальність. Для вокаліста концертмейстер повинен бути партнером й джерелом натхнення [4].

Таким чином, робота концертмейстера у класі постановки голосу передбачає формування таких якостей, як чуйність до партнера, психологічна підтримка, артистизм, впевненість, а також безперервний розвиток й удосконалення музично-виконавської майстерності.

Література:

- Кубанцева Е. И. Концертмейстерский класс: учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. завед. / Е. И. Кубанцева. – М.: Академия, 2002. – 192 с.
- Кульбака А. М. Работа концертмейстера в классе вокала / А. М. Кульбака // Проблемы мистецької освіти: збірник наук.-методичних

- статей [відп. ред. О. Я. Ростовський]. – Вип. 5 – Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2010. – С.124-130.
- Мистецтво піаніста-концертмейстера у культурно-історичному контексті: історія, теорія, практика : монографія / Т. О. Молчанова; Львів. нац. муз. акад. ім. М.В. Лисенка. – Львів : Ліга-Прес, 2015. – 557 с.
- Нейгауз Г. Г. Об искусстве фортепианной игры / Г. Г. Нейгауз. – М., 2000. – 418 с.
- Шендерович Є. М. У концертмейстерському класі: роздуми педагога / Є. М. Шендерович. – М.: Музика, 1996. – 206 с.
- Юцевич Ю. Є. Музыка : словник-довідник / Ю. Є. Юцевич. – Тернопіль: Богдан, 2009. – 352с.

Експериментальне дослідження сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання

Кудярьська Тетяна

Завідувач логопедичного пункту Департаменту освіти та науки Івано-Франківської міської ради

Викладач кафедри теорії та практики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

Experimental research of the readiness of future teachers of preschool education institutions to implement active forms of pedagogical interaction within inclusive education

Kudyarska Tetyana

Head of the Speech Therapy Centre at the Department of Education and Science of Ivano-Frankivsk City Council

Lecturer at the Department of Theory and Practice of Preschool and Special Education at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

У статті розкрито методика організації дослідно-експериментальної роботи. Вона передбачала розв'язання таких завдань:

1. Виявити рівень готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

2. Розробити програму, що відображає зміст і технологію підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

3. Здійснити відбір активних форм педагогічних технологій, що сприяють удосконаленню професійної діяльності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти в умовах інклюзивного навчання.

4. Апробувати програму підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання з подальшою оцінкою її результативності.

За результатами констатувального експерименту встановлено, що майбутні педагоги закладів дошкільної освіти, які навчаються в команді в умовах дослідно-експериментальної діяльності, активніше взаємодіють з

дітьми із обмеженими можливостями здоров'я, намагаються апробувати вивчені технології, якісно підходять до розроблення індивідуальних освітніх маршрутів і активно беруть участь в роботі психолого-медико-педагогічного консилиуму. Все це свідчить про те, що найбільш ефективною формою організації підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти з двох реалізованих (професійна перепідготовка і дослідно-експериментальна діяльність закладу дошкільної освіти) є безперервна підготовка всього педагогічного колективу як команди.

Доведено, що рівень розвитку готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання експериментальної групи достовірно вищий, ніж у майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти контрольної групи.

Ключові слова: підготовка; готовність; майбутні педагоги дошкільної освіти; впровадження; активні форми; педагогічна взаємодія; інклюзивне навчання.

The article reveals the methods of organizing an experimental research aimed at the achievement of the following objectives:

1. *To identify the level of readiness of future teachers of preschool education to implement active forms of pedagogical interaction in the context of inclusive education.*

2. *To develop a program that reflects the content and training techniques for future teachers of preschool education to implement active forms of pedagogical interaction within inclusive education.*

3. *To select active forms of pedagogical techniques that contribute to the improvement of professional activities of future teachers of preschool education under the conditions of inclusive education.*

4. *To test the training program for future teachers of preschool education institutions to introduce active forms of pedagogical interaction in the context of inclusive education with the subsequent estimation of its efficiency.*

The results of the observational experiment have proved that future teachers of preschool education, studying in a team under the conditions of experimental research, interact more actively with children with disabilities, try to test the studied techniques, qualitatively approach the development of individual educational routes and actively participate in the work of the psychological, medical and pedagogical council.

All this indicates that the most effective form of training for the future teachers of preschool education out of the two that have been implemented – professional retraining and experimental research activities of preschool education institutions – is the continuous training of the entire teaching staff as a team.

It has been proved that the level of readiness of future teachers of preschool education institutions to introduce active forms of pedagogical interaction under the conditions of inclusive education is significantly higher in the experimental group than in the control group.

Key words: training; readiness; future teachers of preschool education; implementation; active forms; pedagogical interaction; inclusive education.

Залучення дітей із порушеннями психофізичного розвитку в навчальний процес загальноосвітніх закладів визначає систему завдань професійної діяльності майбутніх педагогів, що вимагає постійного само-

вдосконалення, опанування спеціальними знаннями та уміннями, а також спрямування кожного педагога на особистісне зростання в професійній галузі. Важливим аспектом цього процесу є підготовка майбут-

ніх педагогів до впровадження активних форм взаємодії у зміст інклюзивної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку. Наше дослідження було спрямоване саме на пошук педагогічних умов і побудову моделі підготовки майбутніх педагогів до впровадження активних форм взаємодії у зміст інклюзивної освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку.

Дослідно-експериментальна робота включала два етапи: констатувальний (2016-2018 рр.), формувальний (з 2019 – 2020 рр.).

У контексті констатувального етапу дослідження визначено необхідним встановити рівень готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Для цього була розроблена програма дослідження готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Мета програми полягала у виявленні рівня готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

В завдання програми дослідження входило:

- підбір і розроблення діагностичного інструментарію для виявлення рівня готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання;
- обґрунтування рівневих характеристик, що свідчать про стан готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання;
- оброблення одержаних даних із їх подальшим співвідношенням із виділеними рівневими характеристиками;
- аналіз готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання відповідно до п'яти критеріїв: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-операційного, комунікативного, креативного, операційно-діяльнісного.

Основними методами дослідження на констатувальному етапі педагогічного експерименту стали:

1. Емпіричні методи: анкетування, педагогічні спостереження, експертиза та само-експертиза, розв'язання професійних завдань, експертна оцінка продуктів діяльності, само-аудит.

2. Математично-статистичні методи оброблення даних.

3. Кількісний та якісний аналіз результатів дослідження.

Нами застосовувалися такі методика дослідження: методика оцінки роботи вчителя (Л. Мітіна), методика діагностики професійної педагогічної толерантності (Ю. Макаров), опитувач «Самоаналіз утруднень у діяльності педагога» (Л. Горбунова, І. Цвельох) [1; 3; 4; 5]. Крім того, використовувалися низка розроблених нами методик: методика оцінки продуктів діяльності педагогів закладів дошкільної освіти, методика оцінки здатності педагога закладу дошкільної освіти вирішувати професійні завдання, методика оцінки готовності дошкільного закладу освіти до інклюзії, а також анкета «Я й інклюзивна освіта».

Методики Л. Горбунової, Ю. Макарова, Л. Мітіної, І. Цвельох були модифіковані: окремі питання були змінені з урахуванням вікової категорії дітей, з якими працюють майбутні педагоги закладів дошкільної освіти, а також стану здоров'я вихованців. Це забезпечило можливість виявити наявний рівень готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

Експериментальне педагогічне дослідження включало декілька кроків:

1) проведення дослідження згідно з розробленою програмою та підібраних методик;

2) оброблення результатів за кожною методикою окремо та виокремлення рівнів готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання: високого, середнього та низького;

3) визначення рівня готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до

впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання за кожним критерієм шляхом підрахунку загальної кількості балів;

4) аналіз результатів за кожним критерієм.

Програмою були передбачені такі форми оцінювання:

- індивідуальна (персоніфікована) оцінка експертом рівня розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивно-операційного, комунікативного, креативного, операційно-діяльнісного критеріїв у кожного майбутнього педагога закладу дошкільної освіти в умовах інклюзивного навчання;

- самооцінка особистісної готовності майбутнім педагогом закладу дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання.

Рівень готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання встановлювався за використанням п'ятьох критеріїв і п'яти показників до кожного з цих критеріїв. Ці критерії та показники стали основою для підбору і розроблення необхідного діагностичного інструментарію.

Основними методами дослідження на констатувальному етапі педагогічного експерименту стали:

1. Емпіричні методи: анкетування, педагогічні спостереження, експертиза та самооцінка, розв'язання професійних завдань, експертна оцінка продуктів діяльності, самоаудит.

2. Математично-статистичні методи оброблення даних.

Метою формувального етапу педагогічного дослідження стало визначення ефективності підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання відповідно до змісту та технологій запропонованих програмою.

Рівень готовності визначався за п'ятьма критеріями та п'ятьма показниками до кожного з критеріїв. Дослідження, порівняно з констатувальним етапом, дещо змінилося і включало такі кроки:

1) проведення дослідження згідно з розробленою програмою та підібраних методик;

2) оброблення результатів дослідження, що одержані за кожною діагностичною методикою;

3) визначення рівня готовності за кожним критерієм шляхом підрахунку загальної кількості балів;

4) порівняльний аналіз результатів констатувального і формувального етапів дослідження.

Під час оцінювання, як і раніше, використовувалися індивідуальна (персоніфікована) оцінка експертом рівня розвитку мотиваційно-ціннісного, когнітивно-операційного, комунікативного, креативного, операційно-діяльнісного критеріїв готовності в кожного майбутнього педагога закладу дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання; самооцінка. Кількість майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти, що беруть участь в дослідженні, не змінилася.

Кількісний та якісний склад респондентів був випадковий. Його склали майбутні педагоги закладів дошкільної освіти, які навчаються в експериментальних ЗВО щодо впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Підхід до визначення експериментальної вибірки в цілому дозволяв одержати достовірні дані, характерні для наявних вітчизняних практик інклюзії.

За допомогою використання опитувальників, тестових методик, самоаналізу були одержані емпіричні дані результатів констатувального експерименту, що дають можливість визначити рівень готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання, що включає такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-операційний, комунікативний, креативний, операційно-діяльнісний.

Аналіз за цими компонентами рівнів сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання, дав

Таблиця 1

Загальний рівень сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання на констатувальному етапі

Рівні сформованості	Констатувальний експеримент			
	Експериментальна група (n=201 осіб)		Контрольна група (n=195 осіб)	
	осіб	%	осіб	%
високий	25	12,4	26	13,3
середній	86	42,8	83	42,6
низький	90	44,8	86	44,1

Таблиця 2

Загальний рівень сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання у контрольній та експериментальній групах до і після експерименту

Рівні сформованості	Констатувальний етап				Контрольний етап			
	Експериментальна група (n=201 особа)		Контрольна група (n=195 осіб)		Експериментальна група (n=201 особа)		Контрольна група (n=195 осіб)	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
високий	25	12,4	26	13,3	60	29,8	29	14,9
середній	86	42,8	81	41,6	100	49,8	94	48,2
низький	90	44,8	88	45,1	41	20,4	72	36,9

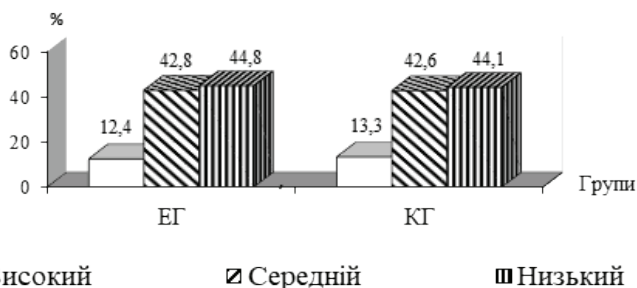

Рис. 1. Загальний рівень сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання на констатувальному етапі.

можливість визначити загальний рівень сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання, який представлений у табл. 1 і графічно на рис. 1.

Аналіз даних рис. 1 дозволяє зробити такі висновки. Упродовж проведення діагностики готовність майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в

умовах інклюзивного навчання сформована недостатньо. Це підтверджується наявністю значних показників середнього та низького рівнів за кожним із розглянутих критеріїв.

Більшість респондентів позитивно відзиваються про роль інклюзії в освітньому процесі закладу дошкільної освіти. Повністю або частково погоджуючись із тим, що інклюзивна освіта має бути однією з форм навчання дітей із обмеженими можливос-

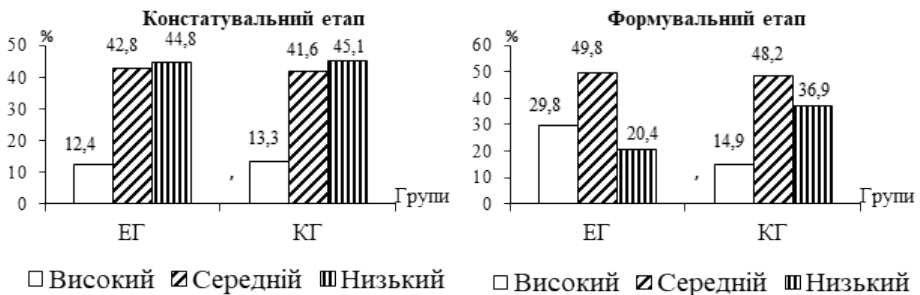

Рис. 2. Загальний рівень сформованості готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання у контрольній та експериментальній групах до і після експерименту

тями здоров'я, не всі педагоги мотивовані на реалізацію ідей інклюзії у власній педагогічній практиці.

Проаналізуємо динаміку змін рівнів сформованості операційно-діяльнісного критерію готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання на констатувальному та формувальному етапах експерименту (табл. 2 і рис. 2).

Кількісний та якісний аналіз сформованості рівнів готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання свідчає про те, що кількість респондентів, що показали високий рівень компонентів готовності в експериментальній групі збільшився на 17,4 % (з 12,4 % до 29,8 %, у свою чергу в контрольній групі цей показник збільшився лише на 1,6 % (з 13,3 % до 14,9 %).

Кількість майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти експериментальної групи, що продемонстрували низький показник, після проведення формувального експерименту знизилася на 22,4 % (з 44,8 % до 22,4 %), а в контрольній групі – на 7,2 % (з 45,1 % до 37,9 %).

Аналіз одержаних на констатувальному етапі дослідження результатів показав, що майбутні педагоги закладів дошкільної освіти, які навчаються в команді в умовах дослідно-експериментальної діяльності, активніше взаємодіють з дітьми із обмеженими можливостями здоров'я, намагаються апробувати вивчені технології, якісно

підходять до розроблення індивідуальних освітніх маршрутів і активно беруть участь в роботі психолого-медико-педагогічного консилиуму. Все свідчить про те, що найбільш ефективною формою організації підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти з двох реалізованих (професійна перепідготовка і дослідно-експериментальна діяльність закладу дошкільної освіти) є безперервна підготовка всього педагогічного колективу як команди.

Різниця результатів після завершення педагогічного експерименту є статистично значущою.

Отже, рівень розвитку готовності майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання експериментальної групи достовірно вищий, ніж у майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти контрольної групи. Тому використання педагогічних умов підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання дає право ефективніше розвивати готовність майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти до впровадження активних форм педагогічної взаємодії в умовах інклюзивного навчання. Це положення перевірене і доведене нами експериментально.

Література:

Горбунова Л. Н. Піддержка професійональних ініціатив педагога в процесі підвищення

- квалификации: научно-методическое пособие / Л.Н. Горбунова, И. П. Цвелюх. – Москва: АПК и ППРО, 2006. – 196 с.
- Коношевський Л. Л. Обробка психологічних досліджень засобами ІКТ: Навчально-методичний посібник / Л. Л. Коношевський, І. Ю. Шахіна. – Вінниця: ТОВ Фірма «Планер», 2011. – 200 с.
- Макаров Ю. А. Личность педагога и метод диагностики толерантности в профессиональной педагогической среде / Ю. А. Макаров // Альманах современной науки и образования – Тамбов, – 2011. – № 5. – С. 108-111.
- Макаров Ю. А. Проблемы исследования толерантности как личностного и профессионального качества и пути их решения / Ю.А. Макаров // Вестник Санкт-Петербургского университета. – Серия 12. Психология, социология, педагогика. – 2008. – № 3. – С. 388-393.
- Митина Л. М. Психологию об учителе. Личностно-профессиональное развитие учителя: психологическое содержание, диагностика, технология, коррекционно-развивающие программы / Л. М. Митина. – Москва: Учреждение Российской академии образования «Психологический институт», МГППУ, 2010. – 386 с.
- Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. – Житомир: Вид-во Рута, 2006. – 320 с.
- Максименко С. Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження / С. Д. Максименко. – К.: КДП, 1990. – 240 с.
- Козляковський П. А. Загальна психологія: підручник для вузів / П. А. Козляковський. – 3-тє вид., доп. і переробл. – Миколаїв: Видавництво «Дизайн і поліграфія», 2005. – 467 с.

Rehabilitation centers the experimental work on the implementation of the system social-pedagogical support of co-dependent families

Anna Oberemok

Postgraduate Student,
Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy» of Kharkiv
Regional Council
(Kharkiv, Ukraine)

Summary. *The article is devoted to the experimental work on the implementation of the system social-pedagogical support of co-dependent families in a rehabilitation center for drug addicts. Evidence of the effectiveness of the experimental work are qualitative changes of co-dependent parents and their drug-dependent children such as increase level of awareness of the patterns of behavior of co-dependent and dependent, overcoming family problems (causes) that lead to difficult life circumstances, expanding the circle of communication and formation of new social positive contacts, reduction of co-dependence, overcoming drug addiction and reaching the level of resocialization in many participants of experimental work, formed skills intrafamily and social interaction.*

Analysis of control results of experimental work on all three criteria – cognitive, personal-value, and behavioral-activity – showed a positive dynamics of shifts confirmed by methods of mathematical statistics that prove the effectiveness of the implemented system.

Keywords: social-pedagogical support, co-dependent, drug addicts, rehabilitation center, a system of social-pedagogical work, experimental research

Introduction. The study of the system of socio-pedagogical support of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts, which became possible in the framework of theoretical analysis and model development of the system, allowed us to describe its integrity, identify structural components, identify links between them and describe it functionality, both as a whole and for each individual component separately.

Socio-pedagogical research requires the scientist to confirm his hypothetical considerations experimentally, therefore, the system of

socio-pedagogical support of co-dependents studied by us is no exception as a subject of scientific research, so it requires experimental verification, which actualizes the issue.

It should be noted that for the most thorough understanding of the issue of the system under consideration, we turn to the scientific achievements of modern scientists, who studied the socio-pedagogical systems.

Since scientific works on pedagogical systems do not take into account the social factor – the environment, or conditions that take into account the peculiarities of the envi-

ronment, we deliberately avoid analyzing them. It should be noted that among the socio-pedagogical researches, several socio-pedagogical works should be paid attention on. Among them, the most relevant for our research are Y. Chernetska 'Theory and practice of socio-pedagogical work on resocialization of drug addicts in rehabilitation centers, which studies the system of socio-pedagogical work on resocialization of drug addicts in rehabilitation centers (Chernetska, 2016), O. Karaman's doctoral research, 'Theory and methods of socio-pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institutions of Ukraine', which developed and implemented theoretical and methodological principles of social and pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institutions of Ukraine (Karaman, 2012). Among the candidate's dissertations, we should highlight the study of O. Ternovets, who considered the prevention system of social orphanhood in the professional activities of social teacher in the secondary school (Ternovets, 2014) and A. Tadaeva, who researched the system of socio-pedagogical support of the secondary school students' media socialization in the modern information space (Tadaeva, 2016), and other scientists. As can be seen, the scientific achievements in the study of socio-pedagogical systems are significant, but scientific research on the problem of social support of co-dependent and drug-addicted persons is scarce, which actualizes scientific research in this area.

Main part. The article aims to reveal the essence of experimental work on the implementation of the system of socio-pedagogical support of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts.

The objectives of the article is a consistent description of the following stages of experimental work: 1) diagnosis of the state of implementation of the researched system; 2) development and substantiation of the support system in the rehabilitation centers; 3) description of the forms and methods that allow us to implement such a system most effectively; 4) re-examination of qualitative and quantitative indicators for the possibility of comparison and detection of dynamics according to the developed criteria and indicators.

Methodology and research methods.

Experimental study on the implementation of socio-pedagogical support of co-dependent families, carried out based on theoretical methods (analysis, synthesis, generalization, abstraction), using empirical methods (survey, questionnaire, included and indirect observation, analysis of rehabilitation centers, expert evaluation), and methods statistics (statistical analysis by Pearson's criterion (χ^2 criterion), method of comparing averages \bar{x}_1 and by \bar{x}_2 Student's criterion).

Results and discussion. To comprehend the practical experience of socio-pedagogical support of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts, identify the essential characteristics of the problem, we will carry out diagnostics of the state of socio-pedagogical support implementation of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts.

Purposeful scientific research requires the development of a methodological basis for the ascertaining stage of experimental work, the criterion basis of the study (determination of criteria and corresponding indicators), determination of the qualitative and quantitative composition of the participants of the experiment.

The study lasted for 7 years (2011-2020), we created a working group based on the Charity Organization 'Charity Foundation Mothers Against Drugs' and the eponymous rehabilitation center. The group included the administration of the rehabilitation center, psychologists, chemical dependency consultants, and a social educator. Additional specialists involved in the work of the group were a psychiatrist, social workers, art director, physiotherapist, masseur, narcologists, lawyers, law enforcement officials and volunteers. The coordination of the experimental work was entrusted to the dissertation student. Codependents and rehabilitators from other rehabilitation centers were also involved in the research (the rehabilitation center 'Health Lighthouse' (Bezlyudivka, Kharkiv region), 'Your Victory' (Kharkiv), 'Second Breath' (Kherson).

The total sample number of participants in the experiment is 350 people. Respondents of the experimental group – 178 people, respon-

dents of the control group – 172 people. The total number of participants in the experiment is 570 people.

In our research, we referred to the materials of Y. Chernetska's study on the resocialization of drug addicts, who conducted a thorough analysis of the methodological framework and experience of organizing the work of rehabilitation centers (Chernetska, 2016). Noting much in common in the work of rehabilitation centers, set out in the study, we add our views on working with co-dependents in rehabilitation centers and note that such work is based on:

- 1) a combination of rehabilitation, social adaptation of drug addicts in rehabilitation centers, and social education of parents;

- 2) completion of a full course of recovery for drug addicts (from 6 months to 1 year), their resocialization and integration into the social environment (from six months to 1.5 years), organization of social support for the family – from rehabilitation to solving the problem in establishing a full life in society, reducing the level of interdependence of parents);

- 3) individually planned content of socio-pedagogical support for each family, within which educational, correctional, psychological, and social work is implemented;

- 4) an agreement on the provision of social and socio-pedagogical services was concluded between the Rehabilitation Center and the family, as well as a family agreement concluded between the drug addict and his parents, which takes effect at the end of the rehabilitation course.

To determine the presence of interdependence in parents, we used the scale of interdependence B. Vaisov (Vaisov, 2008: 195-198) and obtained the following results: 22% of parents found low results of interdependence, 37% – showed a medium level, and 41% were high level of interdependence, which indicates the need for socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts.

Let's move on to the methodological development of the criterion base of the study.

To this end, we turn to scientific socio-pedagogical research, which tested the criteria suitable for identifying the real state of

socio-pedagogical support. Thus, in the study of V. Angolenko, which is devoted to the preparation of future social workers for the implementation of socio-pedagogical support of minors, selected motivational, cognitive, and operational criteria (Angolenko, 2018). Y. Chernetska in her doctoral dissertation, related to the resocialization of drug addicts (Chernetska, 2016:342) selected as criteria cognitive-cognitive (indicators of which are social knowledge, ideas about the use of socially positive experience, social intelligence); value-emotional (social maturity (responsibility), communicative tolerance, formation of social values); need-motivational (motivation to succeed, the desire for creative and professional self-realization, assertiveness); activity-behavioral (self-efficacy, social activity, communication skills); personality-reflexive (self-reflection, empathy, self-attitude). A. Tadaeva, scientifically studying and practically checking the socio-pedagogical support of socialization of junior schoolchildren identified cognitive, emotional-value, behavioral-activity and reflexive criteria (Tadaeva, 2016: 9). Based on these and other studies (Karaman, 2012, Andreeva, 2015), close to the topic of our own research, we will form our own criteria and indicators.

Based on the analysis of the content characteristics of socio-pedagogical support of interdependent families in the rehabilitation centers for drug addicts, research related to their own, selected appropriate criteria and indicators: cognitive criterion, indicators of which are 'social knowledge' of interdependent and dependent and use of acquired socially 'positive experience, personal-value and its indicators' features of family interaction' and 'formation of social values', activity-behavioral criterion, the indicators of which are chosen 'assertiveness' and 'communication skills'.

Each of these indicators was divided into three levels of formation. We have deliberately chosen the three-level scale that is most convenient for interpreting and comparing the results. Thus, we have identified low, medium and high levels of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts.

In order to compare the experimental and control groups with each other and to determine whether the groups are approximately equal in all indicators, the value of the T_{emp} criterion was determined for all variants of the experimental and control groups among themselves.

Analysis of the obtained data showed that the experimental and control groups satisfy the condition of indistinguishability of the two sets $T_{emp} < T_{table}$. Thus, using Pearson's criterion (criterion χ^2) it was found that the groups have similar initial data. The results of the calculations show insignificant statistical differences between the control and experimental groups at the beginning of the experiment, which allows to obtain reliable data.

Values χ^2 do not exceed the value of 0.88, ie all the results are less than the critical value of Pearson (critical value χ^2 at $k = 2$ for the significance level $\alpha = 0,05$ $T_{table} = 6$), which means approximately the same level of generated experimental and control groups at the beginning of the experiment.

The revealed results experimentally testify to the need to develop and implement a system of social and pedagogical support of interdependent families in the conditions of rehabilitation centers for drug addicts.

The next task of the study was the development and implementation of the above-mentioned system.

It should be noted that the scientific term 'system', used by various branches of science and technology as a scientific definition that allows you to analyze scientific objects as systems, has more than a hundred years. All the analyzed studies have as their subject of study socio-pedagogical system, the specificity and complexity of which is a combination of both social and pedagogical processes, which are interdependent, the components of the researched systems, the authors include purpose, content, principles, object, subject, technologies, social environment and result.

Thus, we approached the consideration of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts as a system, the essence of which we understand as a set of interconnected and enter determining components, combined to overcome difficult life circumstances in the form

of interdependence and drug addiction. effective interaction in the family and social environment.

Based on the analysis of various models of systems, we study the system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts will be revealed in the form of a combination of such enter determined components: *target, content, technology, subject-object, environment*.

The target component involves the study of goals, objectives, principles, and results, and the latter is seen as a direct reflection of the goal.

The purpose of the system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts is to create favorable conditions for overcoming difficult life circumstances caused by interdependence and drug addiction, reducing interdependence, overcoming drug addiction, and establishing family relationships.

The target component is revealed through the following tasks: 1) social support of co-dependents and drug addicts, setting the causes of interdependence in parents and drug addiction in children through coordination and integration of efforts of an interdisciplinary team of specialists; 2) Development of social competencies for independent solving of family problems, formation of knowledge in psychology and pedagogy of partnership, education of parents and children on prevention of negative phenomena in the family, formation of effective communication skills; 3) Creating an environment of partnership to enhance the internal support potential of the family.

The principles of the socio-pedagogical system are the principle of voluntariness and acceptance of assistance, the principle of confidentiality, the principle of self-help, the principle of interaction, the principle of individual and differentiated approach, the principle of taking into account strengths, the principle of humanism and tolerance.

When developing the content component, the peculiarities of the content of socio-pedagogical support of interdependent families in the rehabilitation centers for drug addicts, which are work: 1) with co-addicts separately, 2) with drug-addicted children separately, 3) together with both co-addicts and drug ad-

dicts, and also occurs 1) both in the environment of the rehabilitation center, 2) and outside the environment of the rehabilitation center. This variable strategy is aimed at the full use of possible work resources to achieve the goal of the activity and is innovative.

The technological component of the studied system combines forms, methods, stages and tools. We consider the most effective of them to be forms – training, flash mob, forum-theater, round tables together with CSSSDM, preventive measures in educational institutions; methods – the method of personal example of the implementation of socially positive experience of increasing the supportive potential of the family, peer-to-peer, the method of self-help; stages are as follows: diagnosis of the needs and problems of the family and each family member separately, organization and implementation of socio-pedagogical support, analysis and correction of existing skills of behavior and interaction of addicts and drug addicts, completion of socio-pedagogical support; means are information-communication, initial-methodical, material.

Considering the subject-object component, we note that the subjects of social and pedagogical support in the rehabilitation center include a social pedagogue as an organizer of socio-pedagogical support, and an interdisciplinary team of specialists, outside the center – social centers and social services. We consider objects as interdependent and drug addicts, micro-and macro-environment of their interaction.

The environmental component is the interaction of all participants in the study system, which is called environment of partner interactions of dependent parents and their drug-addicted children» and consists of such elements as the rehabilitation center environment, which is the coordinating center of the partnership environment. united around the achievement of the goal and objectives of socio-pedagogical support), intrafamily environment (family as a social institution of primary socialization and resocialization of drug addicts).

Let's move on to the most effective forms and methods of implementation of the studied system, which allow to carry out experimental verification of the system in the process of

forming experiment, which is a logical continuation of the study.

Experimental work was organized following the basic requirements for conducting a formative experiment in socio-pedagogical research and based on the scientific achievements of scientists who studied the systems of socio-pedagogical work (S. Vaisov, 2008 A. Kapska, 2012, I. Pesha, 2012 S. Kharchenko, 2006).

The preparatory, main, and final stages of implementation of the system substantiated by us in the course of its experimental approbation were defined, the content of which we will reveal further.

The technological component of the studied system combines forms, methods, stages, and tools. We consider the most effective of them to be forms – training, flash mob, forum-theater, round tables together with CSSSDM, preventive measures in educational institutions; methods: the method of personal example of the implementation of socially positive experience of increasing the supportive potential of the family, peer-to-peer, the method of self-help; stages are as follows: diagnosis of the needs and problems of the family and each family member separately, organization and implementation of socio-pedagogical support, analysis and correction of existing skills of behavior and interaction of addicts and drug addicts, completion of socio-pedagogical support; means are information-communication, initial-methodical, material.

Considering the subject-object component, we note that the subjects of social and pedagogical support in the rehabilitation center include a social teacher as an organizer of socio-pedagogical support, and an interdisciplinary team of specialists, outside the center – social centers and social services. We consider objects as interdependent and drug addicts, micro-and macro-environment of their interaction.

The environmental component is the interaction of all participants in the study system, which is called «the environment of partner interactions of dependent parents and their drug-addicted children and consists of such elements as the rehabilitation center environment, which is the coordinating center of the partnership environment. united around the achievement of

the goal and objectives of socio-pedagogical support), intrafamily environment (family as a social institution of primary socialization and resocialization of drug addicts).

Let's move on to the most effective forms and methods of implementation of the studied system, which allow to carry out experimental verification of the system in the process of forming experiment, which is a logical continuation of the study.

Research and experimental work were organized following the basic requirements for conducting a formative experiment in socio-pedagogical research and based on the scientific achievements of scientists who studied the systems of socio-pedagogical work (S. Vaisov, 2008 A. Kapska, 2012, I. Pesha, 2012 S. Kharchenko, 2006).

The preparatory, main and final stages of implementation of the system substantiated by us in the course of its experimental approbation were defined, the content of which we will reveal further.

As the first stage of implementation, we identified the preparatory, that provided the preparation of all participants in the socio-pedagogical experiment to implement the developed system. In turn, the preparatory stage had substages:

- information sub-stage – discussion and development by the subjects of the strategy of realization of the researched system in experimental and control groups, coordination of their activity, creation of methodical providing for the possibility of realization of social and pedagogical work on introduction of social and pedagogical support of co-addicts and drug addicts together with involved experts and rehabilitation workers. centers;

- educational – conducting educational meetings to acquaint and educate the subjects of socio-pedagogical support with the developed system of socio-pedagogical work and methodological training of employees of the centers and experts involved in its implementation;

- diagnostic – a comprehensive study of the individual characteristics of co-addicts and drug addicts according to the developed criteria and indicators for the possibility of using these data and taking them into account in further work in this direction.

The next stage is the main stage – directly formative experiment and intermediate analysis of research results, which also included the following substages:

- organizational sub-stage – direct implementation in the activities of rehabilitation centers and social environment of the developed program for the implementation of the system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts following the objectives of the study;

- analytical – initial assessment and analysis of the results of the introduction of socio-pedagogical support of interdependent families in the rehabilitation centers for drug addicts;

- correctional – correction of the results of work of all subjects of activity during the implementation of the system of social and pedagogical support of interdependent families in the conditions of rehabilitation centers for drug addicts.

The final stage is a comprehensive assessment of the results of socio-pedagogical support achieved during the implementation of the system of relevant work.

Experimental testing of the study was also prepared and implemented directly by the dissertation during:

- round tables, individual and group consultations of special seminars for parents, held every Sunday since 2005, called 'Parent groups', as well as on the rehabilitation center of the Charity Foundation 'Mothers against Drugs' (Kharkiv), its purpose is to educate parents on patterns of co-dependent behavior, as well as destructive methods of education;

- working meetings for chemical dependency consultants, instructors, and interns of rehabilitation centers, dedicated to discussing the problems of social and pedagogical support of co-dependent families in the conditions of rehabilitation centers for drug addicts;

- sharing experiences during meetings with specialists of the multidisciplinary team (psychologists, social workers, social pedagogue, art director, narcologists, psychiatrist, physiotherapist, masseur, lawyers, law enforcement officials) involved in professional activities;

–organization and holding of interactive activities outside the rehabilitation center (educational psychological, socio-pedagogical training, focus groups, mutual aid groups, therapeutic communities, thematic leisure activities involving student volunteers, organization of social and pedagogical practice of students majoring in ‘Social Pedagogy’ and ‘Social work’ from higher educational establishments in Kharkiv);

– organization and direct participation in social projects (‘Draw life’, ‘Kharkiv – healthy generations’, ‘Responsibility starts with me’, ‘Live!’, ‘Christmas tree of desires’, ‘Clean city’), fundraising campaigns for decontamination drug advertising, flash mobs to support and promote a healthy lifestyle, events to draw attention to the problem of anesthesia involving actors and volunteers for Children’s Day, events that shape social responsibility (International Athletics Marathon ‘Liberation’, exhibition-presentation ‘Kharkiv for Youth’, round table ‘Trafficking in human beings – myths and realities’) preventive quests involving volunteers and students-future social workers, performances of the forum-theater in the social space of the community and on the resources of social services;

–educational and preventive activities for students of secondary, vocational and higher education institutions of Kharkiv region, with the support of Kharkiv City Council and directly to the Deputy Mayor of Kharkiv for Health and Social Protection S. Gorbunova-Ruban (2018-2019), preventive measures on the basis of higher education institutions of Kharkiv for student youth (during 2011-2020);

– speeches on TV channels of Kharkiv region (programs of OTB ‘Kharkiv online day’, program ‘Mrs. Luck’, legal club ‘Provocateur’, etc.), announcements and social advertising in mass media, social networks and messengers (YouTube, Instagram, Viber);

–speeches at the meetings of the department of the municipal institution ‘Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy’ of the Kharkiv Regional Council as a graduate student, a guest person during events to promote the experience of implementing social projects of preventive orientation.

The last task was to determine the effectiveness of the study on the implementation of the researched system.

It should be noted that the implemented forms and methods varied according to the characteristics of the family situation of the family that participated in it; the goal that the event organizers sought to achieve; the expediency of choosing the organizational and pedagogical form following the situation in which the family found itself; available resources of a rehabilitation center, as well as specialists involved in the work, etc.

Evidence of the effectiveness of the experimental work was qualitative changes independent parents and their drug-addicted children: raising awareness of patterns of behavior of addicts and addicts, overcoming family problems (causes) that lead to difficult life circumstances caused by interdependence and drug addiction social-positive contacts, reduction of manifestations of interdependence, overcoming drug addiction and reaching the level of resocialization in many participants of the experimental work, formed skills of intra-family and social interaction.

Analysis of the results of this work suggests that the supportive potential of the family, which increased significantly during the experiment, helped to reduce the manifestations of interdependence in parents, reduced their hyperopia, contributed to creative self-realization of parents and drug addicts as full members of society, helping to realize their own creative friendly, professional, personal abilities.

The practical work contributed to the positive attitude of specialists to cooperate with the coordinating socio-pedagogical activities. The multidisciplinary team of specialists noted the need to organize such experimental and tested programs, enrich their practical experience of rehabilitation centers, and further improve the programs of social and pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts in the future.

Qualitative changes obtained during the experiment confirmed the assumption that our system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts promotes the development of cognitive, value, and activity-behavioral characteristics of the individual.

The last task of the study was to verify quantitatively the results. To diagnose the state of implementation of socio-pedagogical

support of co-dependent families in the rehabilitation centers for drug addicts, we used a package of diagnostic techniques following the developed criteria.

According to the cognitive criterion, we noted the largest changes in the form of obtaining social knowledge (increase at the average level from 34.8% to 63.5% for this indicator and decrease at the low level from 51.2% to 14.0%) and perceptions of the use of acquired socially positive experience (an increase of the average level from 36.0% to 57.3% and decrease at the low level from 46.0% to 16.9%). It should be noted that after the introduction of the system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts, respondents reported a high level of knowledge about ways to interact and help their children, learned about constructive ways of communication (express wishes, choose, refuse if violates the rules of communication), knowledge of nonviolent communication. Drug addicts noted that knowledge about ways and means of resocialization and interaction in society was especially useful. We did not find such positive changes in the indicators of the control group.

This, in turn, increased the value potential of the family, in particular, both co-dependents and their children. This is evidenced by the results obtained. Thus, the largest changes in the personal value criterion occurred according to the indicator 'Formation of social values' (increase in the average level from 31.5% to 58.4%, and decrease from low from 48.3% to 14.6%), and the indicator 'Peculiarities of family interaction' (increase of the average level from 16.3% to 33.1%, and decrease of the low level from 79.2% to 55.7%). Respondents noted that the knowledge of constructive communication has improved the family atmosphere, family interaction has become positive – mistrust began changing into trusting relationships, understanding, the tension disappeared, the family began to improve its functionality. The hyperopia of interdependents gradually began to change to the delegation of responsibility, so the relevant socio-pedagogical work to increase knowledge has influenced the emergence of new models that demonstrate the existence of social values in the

family. We did not find any effective changes in the indicators of the control group.

Changes in the third, behavioral criterion, also show positive changes connected to the changes in the previous criteria. Analysis of the results obtained by the indicator 'Assertiveness' shows that quantitative positive changes occurred at all three levels: a decrease at low (from 68.6% to 24.8%), and a steady increase at the average (from 24.7% to 49.4%) and high level (from 6.7% to 25.8%). Similar changes took place in the second indicator of this criterion 'Communication skills' - a decrease at low (from 39.8% to 14.6%) and an increase at the average level (from 43.3% to 60.7%); at a high level there were positive slight changes. This is demonstrated by qualitative behavioral dynamics, in particular, co-addicts increased assertiveness, they showed mastery of skills to refuse their drug-addicted children in contrast to indulgent behavior, decreased the number of psychological manipulations by drug addicts, parents noted that gradually learned to resist the pressure of drug addicts, upholding personal boundaries, as well as all respondents, noted new, constructive models of communication, reduction of conflict situations, manifestations of the ability to emerge from crises. We did not find a positive trend in the control group.

The results obtained during re-diagnosis were processed to determine the significance of discrepancies by mathematical statistics, which allows demonstrating both the results at the beginning of the experiment and after the implementation of the relevant work.

Based on the comparison and synthesis of data, we obtained reliable quantitative indicators that reflect the specifics of socio-pedagogical work on the implementation of support for interdependent in rehabilitation centers, for this purpose we used the method of comparing averages and Student's criterion.

Discussion. The results obtained during the implementation of the system of socio-pedagogical support of interdependent families in rehabilitation centers for drug addicts, demonstrate the effectiveness of experimentally implemented socio-pedagogical support as a system and indicate a stable correlation between the correlation coefficients of positive changes in all criteria. experimental group.

Conclusions. The results of diagnosing the state of social and pedagogical support of co-addicts, conducted at the beginning of the experimental work, indicate the need to develop and implement the researched system in rehabilitation centers for drug addicts.

The system of socio-pedagogical support of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts is defined as a set of interconnected and enter determining components, combined to overcome difficult life circumstances in the form of interdependence and drug addiction with further research on the effective interaction in family and social environment. The researched system consists of the following components: target, content, technological, subject-object, environmental.

The implementation of the system took place most effectively through the following forms – training, flash mob, forum-theater, round tables together with social services, preventive measures in educational institutions; methods – a method of personal example of the implementation of socially positive experience of increasing the supportive potential of the family, peer-to-peer, the method of self-help.

The stages of implementation of the system, we have identified: preparatory, basic and final, which allowed us to technologically implement our sound system in the process of its experimental testing.

Qualitative changes that were obtained during the experiment confirmed the assumption that the system we have developed contributes to the development of cognitive, value and activity characteristics of the individual. Analysis of the results of the control stage of the experimental work on all three criteria, namely cognitive, personal-value and behavioral-activity, showed positive dynamics, that prove the effectiveness of the implemented system of socio-pedagogical support of co-dependent families in rehabilitation centers for drug addicts.

References:

Anholenko V. V. (2018) Pidhotovka maibutnikh pratsivnykiv sotsialnoi sfery do zdiisnennia sotsialno-pedahohichnoho suprovodu nepovnlitnikh, zvilnenykh vid vidbuvannia pokarannia z vyprobuvanniam [Preparation of future social workers for the implementation of

- socio-pedagogical support of juveniles released from probation]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Sloviansk, 20 s. [in Ukrainian].
- Andreieva M. O. (2015) Rozvytok sotsialnoi kompetentnosti studentiv z osoblyvymi potrebamy u vyshchomu navchalnomu zakladi [Development of social competence of students with special needs in higher education]: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Sloviansk, 261 s. [in Ukrainian].
- Vaysov S. B. (2008) Narkotycheskaia y alkoholnaia zavysymost: prakt. ruk-vo po reabylytatsy detei y podrostkov [Drug and alcohol dependence: practice. manual for the rehabilitation of children and adolescents] SPb.: Nauka y Tekhnika, 272 s. [in Russian].
- Kapska A. Y, Piesha I. V. (2012) Sotsialnyi suprovod riznykh katehoriï ditei i simei: [Social support for different categories of children and families] navch. posib. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 232 s. [in Ukrainian].
- Karaman O. L. (2012) Teoriia i metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z nepovnlitnymi zasudzhenyymy v penitentsiarnykh zakladakh Ukrainy [Theory and methods of socio-pedagogical work with juvenile convicts in penitentiary institutions of Ukraine]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.05. Luhansk, 473 s. [in Ukrainian].
- Tadaieva A. V. (2016) Sotsialno-pedahohichniy suprovod mediasotsializatsii molodshykh shkoliariv v suchasnomu informatsiinomu prostori [Socio-pedagogical support of media socialization of junior schoolchildren in the modern information space]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Staroblsk, 20 s. [in Ukrainian].
- Ternovets O. M. (2014) Profesiina diialnist sotsialnoho pedahoha zahalnoosvitnoi shkoly z profilyaktyky sotsialnoho syritstva [Professional activity of a social pedagogue of a secondary school for the prevention of social orphanhood]: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.05. Sloviansk, 20 s. [in Ukrainian].
- Kharchenko S. Y. (2006) Sotsializatsiia ditei ta molodi v protsesi sotsialno-pedahohichnoi diialnosti: teoriia i praktyka [Socialization of children and youth in the process of socio-pedagogical activities: theory and practice]: monohrafiia. Luhansk: Alma-mater, 230 s. [in Ukrainian].
- Chernetska Y. I. (2016) Teoriia i praktyka sotsialno-pedahohichnoi roboty z resotsializatsii narkozaleznykh v umovakh reabilitatsiinykh tsestriv: [Theory and practice of socio-pedagogical work on the resocialization of drug addicts in rehabilitation centers]: dys. ... dokt. ped. nauk: 13.00.05. Starobilsk, 513 s. [in Ukrainian].